

Міністерство освіти і науки України
Бердянський державний педагогічний університет
кафедра соціальної роботи та інклюзивної освіти

Допущено до захисту
Завідувачка кафедри
 Катерина ПЕТРОВСЬКА
«22» квітня 2026

**МЕТОДИ ТА ФОРМИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З СІМ'ЯМИ, ЯКІ
ОПИНІЛИСЯ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ**

Кваліфікаційна робота бакалавра

Виконавець: здобувачка першого
рівня вищої освіти, групи 405СР-з
Галузь знань 23 Соціальна робота
Спеціальність 231 Соціальна робота
Освітньо-професійна програма:
Соціальна робота та соціальна
педагогіка
Людмила ШАПОВАЛ

Науковий керівник:
ст. викладач Наталія МАЦЕЙКО

Рецензент:
к. пед. н., доц. Анастасія ТУРГЕНЄВА

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З СІМ'ЯМИ, ЯКІ ОПИНИЛИСЯ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ	6
1.1. Поняття та сутність складних життєвих обставин у науковій літературі та нормативно-правових документах	6
1.2. Сім'я, яка опинилась у складних життєвих обставинах як об'єкт соціальної роботи	9
1.3. Методи соціальної роботи з сім'ями у складних життєвих обставинах ..	13
Висновки до першого розділу	18
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНА РЕАЛІЗАЦІЯ МЕТОДІВ І ФОРМ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З СІМ'ЯМИ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ.....	20
2.1. Діагностика потреб сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах	20
2.2. Розробка програми соціальної роботи з сім'ями, які перебувають у складних життєвих обставинах	32
Висновки до другого розділу.....	42
ВИСНОВКИ	44
ДЕКЛАРАЦІЯ ВИКОРИСТАННЯ ГШ	46
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	47
ДОДАТКИ	51

ВСТУП

Сучасні соціально-економічні трансформації, нестабільність ринку праці, міграційні процеси, наслідки воєнних дій та загальне зростання рівня соціальних ризиків істотно впливають на функціонування сім'ї як базового соціального інституту. У цих умовах значна кількість родин опиняється у складних життєвих обставинах, що супроводжуються матеріальними труднощами, психологічною напругою, порушенням внутрішньосімейних зв'язків і зниженням виховного потенціалу. Такі обставини негативно позначаються на розвитку дітей, їх соціалізації та інтеграції в суспільство, що підсилює потребу у своєчасній та ефективній підтримці з боку фахівців соціальної сфери.

У центрі уваги соціальної роботи перебуває сім'я як цілісна система, що потребує комплексного підходу до вирішення проблем. Важливого значення набуває застосування адекватних методів і форм роботи, які враховують індивідуальні особливості кожної родини, специфіку її труднощів та наявні ресурси. Підвищення ефективності соціальної допомоги значною мірою залежить від поєднання індивідуальних, групових та громадських форм роботи, а також від міжвідомчої взаємодії різних служб і організацій.

Проблема соціальної роботи з сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах, широко представлена у працях вітчизняних учених і практиків соціальної сфери. Теоретико-методологічні засади соціальної роботи, зокрема з різними категоріями сімей, розкрито у дослідженнях О. Безпалько І. Зверєвої, А. Капської, С. Харченка; значну увагу проблемам функціонування сім'ї як соціального інституту, її кризовим станам і чинникам дезадаптації приділяють Н. Гусак, В. Кравець, Л. Мішик; питання організації соціальної допомоги сім'ям у складних життєвих обставинах, зокрема впровадження технологій соціального супроводу, кейс-менеджменту та міжвідомчої взаємодії, висвітлено у працях Л. Коваль, І. Пеша, Т. Семигіної, О. Яременко. Окремі аспекти профілактики сімейного неблагополуччя,

підтримки батьківського потенціалу та захисту прав дитини розглядаються у працях Л. Волинець, Н. Комарової, І. Трубавіної.

Практика соціальної роботи засвідчує наявність певних суперечностей між зростаючими потребами сімей у підтримці та обмеженими можливостями їх задоволення, між різноманіттям методів соціальної роботи та недостатнім рівнем їх практичного впровадження. Це зумовлює необхідність наукового осмислення та систематизації сучасних підходів до організації соціальної роботи з сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах.

Удосконалення методів і форм соціальної роботи сприятиме підвищенню якості соціальних послуг, зміцненню потенціалу сім'ї, попередженню кризових ситуацій та забезпеченню належних умов для гармонійного розвитку її членів. Саме тому дослідження зазначеної проблематики набуває важливого теоретичного і практичного значення.

Об'єкт дослідження: соціальна робота з сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах.

Предмет дослідження: методи та форми соціальної роботи з сім'ями, які перебувають у складних життєвих обставинах.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати методи і форми соціальної роботи з сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах та розробити програму соціальної підтримки даних сімей.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати поняття та сутність складних життєвих обставин у науковій літературі та нормативно-правових документах.

2. Охарактеризувати сім'ю як об'єкт соціальної роботи та визначити її основні проблеми у складних життєвих обставинах.

3. Дослідити та систематизувати методи соціальної роботи з сім'ями у складних життєвих обставинах.

4. Провести діагностику потреб та розробити програму соціальної підтримки сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах.

Методи дослідження: *теоретичні* (аналіз, синтез, узагальнення, систематизація наукових джерел з метою розкриття сутності досліджуваної проблеми); *емпіричні* (анкетування); *методи обробки даних* (кількісний і якісний аналіз отриманих результатів); *метод проектування*.

Структура дослідження: робота складається з вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури та додатків. Робота містить 45 сторінок основного тексту. Загальний обсяг роботи – 59 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З СІМ'ЯМИ, ЯКІ ОПИНИЛИСЯ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ

1.1. Поняття та сутність складних життєвих обставин у науковій літературі та нормативно-правових документах

Проблема складних життєвих обставин посідає важливе місце у сучасних соціально-педагогічних і соціально-психологічних дослідженнях, оскільки пов'язана з порушенням нормального функціонування особистості та сім'ї. У науковій літературі це поняття розглядається крізь призму впливу несприятливих соціальних, економічних і психологічних чинників, що ускладнюють життєдіяльність людини та обмежують її можливості самостійного подолання труднощів.

Дослідники розглядають його як сукупність факторів, що порушують звичний перебіг життєдіяльності особистості або сім'ї та перевищують їх адаптаційні можливості.

Зокрема, О. Кузенко визначає складні життєві обставини як ситуації, у яких особа або сім'я не може самостійно подолати труднощі через обмежені ресурси, що потребує залучення соціальної допомоги [9, с. 110]. В. Логвиненко підкреслює соціально-педагогічний аспект цього явища, розглядаючи складні життєві обставини як умови, що негативно впливають на соціалізацію особистості та виконання нею соціальних ролей [11, с. 50].

Інші дослідники, зокрема Л. Тимків, А. Іванків розглядають складні життєві обставини крізь призму соціальних ризиків і вразливості, наголошуючи на необхідності раннього виявлення таких станів і своєчасного втручання [25, с. 166]. О. Черниш підкреслює, що ключовою ознакою складних життєвих обставин є втрата або суттєве обмеження здатності особи чи сім'ї до самозабезпечення та саморегуляції [28, с. 58].

У наукових підходах спільним є розуміння складних життєвих обставин як стану або ситуації, що характеризується наявністю значних труднощів, які особа чи сім'я не здатні подолати без сторонньої допомоги. Відмінності полягають у акцентах на причинах виникнення, механізмах подолання та рівні впливу на життєдіяльність людини.

У нормативно-правовому полі України поняття «складні життєві обставини» має чітке визначення та виступає підставою для надання соціальних послуг і державної підтримки. Ключовим актом, що регламентує це питання, є Закон України «Про соціальні послуги» [23], відповідно до якого складні життєві обставини розглядаються як обставини, що негативно впливають на життя, стан здоров'я та розвиток особи або сім'ї і які вони не можуть подолати самотійно.

До таких обставин законодавство відносить широкий спектр факторів, серед яких: інвалідність, тяжкі або хронічні захворювання, безробіття, малозабезпеченість, насильство в сім'ї, жорстоке поводження з дітьми, сирітство, безпритульність, залежності (алкогольна, наркотична), а також наслідки надзвичайних ситуацій, зокрема воєнних дій. Важливою ознакою складних життєвих обставин є те, що вони обмежують можливості особи чи сім'ї самотійно забезпечувати базові потреби та повноцінно функціонувати в суспільстві.

Окрім базового закону, питання визначення та регулювання роботи з особами і сім'ями у складних життєвих обставинах конкретизуються у підзаконних актах, державних стандартах соціальних послуг, а також у документах, що регламентують діяльність центрів соціальних служб. У цих нормативних джерелах деталізуються критерії виявлення таких обставин, порядок оцінки потреб, а також механізми надання соціального супроводу, консультування та інших видів допомоги.

Таким чином, нормативно-правове визначення складних життєвих обставин ґрунтується на комплексному підході, який враховує як об'єктивні

умови життя, так і суб'єктивні можливості особи або сім'ї щодо подолання труднощів.

Визначення сім'ї як такої, що перебуває у складних життєвих обставинах, здійснюється на основі сукупності ознак і критеріїв, які відображають порушення її нормального функціонування та обмеження здатності самостійно долати життєві труднощі.

Однією з ключових груп критеріїв є *соціально-економічні показники*. До них належать низький рівень доходів, безробіття членів сім'ї, відсутність стабільного джерела існування, незадовільні житлові умови. Такі фактори суттєво обмежують можливості сім'ї забезпечувати базові потреби та створюють ризики соціального виключення.

Важливими є також *психологічні та міжособистісні ознаки*. Йдеться про наявність конфліктів у сім'ї, порушення емоційних зв'язків, насильство, залежності одного або кількох членів родини. Такі обставини негативно впливають на психоемоційний стан усіх членів сім'ї, особливо дітей, та знижують її виховний потенціал.

Окрему групу становлять *поведінкові та соціально-педагогічні критерії*, зокрема неналежне виконання батьківських обов'язків, нехтування потребами дітей, проблеми у навчанні та поведінці дітей, їх схильність до девіантної поведінки. Це свідчить про порушення основних функцій сім'ї як інституту соціалізації [26, с. 119].

Суттєвим критерієм є також *обмеженість або втрата ресурсів сім'ї* – матеріальних, соціальних, психологічних – що унеможливорює самостійне подолання складних життєвих обставин без зовнішньої допомоги. Враховується і наявність факторів ризику, таких як інвалідність, хронічні захворювання, пережиті кризові події, у тому числі пов'язані з воєнними діями [30, с. 309].

Віднесення сім'ї до категорії такої, що перебуває у складних життєвих обставинах, базується на комплексній оцінці її стану, що дозволяє своєчасно виявити проблеми та організувати відповідну соціальну підтримку.

Таким чином, аналіз наукової літератури та нормативно-правових документів засвідчує, що поняття «складні життєві обставини» має комплексний і багатовимірний характер. У наукових підходах воно розглядається як сукупність несприятливих чинників, що порушують життєдіяльність особистості або сім'ї та перевищують їх адаптаційні можливості, тоді як у нормативно-правовому полі акцент робиться на визначенні таких обставин як підстави для надання соціальної допомоги і підтримки. Встановлено, що ключовими ознаками складних життєвих обставин є наявність стійких труднощів, обмеження ресурсів та неспроможність самотійно їх подолати. Узагальнення критеріїв і факторів виникнення цих обставин дозволяє більш точно ідентифікувати вразливі сім'ї та забезпечити адресність соціальної роботи з ними.

1.2. Сім'я, яка опинилась у складних життєвих обставинах як об'єкт соціальної роботи

Сім'я як базовий соціальний інститут відіграє ключову роль у забезпеченні соціалізації, розвитку та благополуччя особистості. Водночас під впливом несприятливих соціально-економічних, психологічних і життєвих чинників вона може втрачати здатність повноцінно виконувати свої функції, що зумовлює виникнення складних життєвих обставин. У такому контексті сім'я стає важливим об'єктом соціальної роботи, що потребує комплексної підтримки та професійного втручання.

Сім'ї, які перебувають у складних життєвих обставинах, характеризуються сукупністю взаємопов'язаних соціально-економічних, психологічних і поведінкових особливостей, що зумовлюють порушення їхнього нормального функціонування. Передусім такі сім'ї часто мають обмежені матеріальні ресурси, нестабільні джерела доходу або перебувають у стані безробіття, що ускладнює задоволення базових потреб їхніх членів.

Водночас спостерігаються суттєві порушення у сфері міжособистісних відносин: підвищений рівень конфліктності, емоційна напруженість, дефіцит підтримки та довіри. У деяких випадках це супроводжується проявами насильства, залежностей або соціальної ізоляції, що ще більше поглиблює кризовий стан сім'ї.

Характерною ознакою є також зниження виховного потенціалу сім'ї, що проявляється у неналежному виконанні батьківських обов'язків, відсутності належного контролю за розвитком і поведінкою дітей, ігноруванні їхніх освітніх і емоційних потреб. Діти з таких сімей часто демонструють труднощі у навчанні, поведінкові відхилення та проблеми соціалізації [24, с. 143].

Загалом, сім'ї у складних життєвих обставинах вирізняються обмеженістю внутрішніх ресурсів і зниженням здатності до самостійного подолання труднощів, що зумовлює потребу у цілеспрямованій соціальній підтримці та професійному супроводі.

Основні проблеми сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, мають комплексний і взаємопов'язаний характер, охоплюючи різні сфери їх життєдіяльності. Однією з найбільш поширених є *матеріально-економічна нестабільність*, що проявляється у низькому рівні доходів, безробітті, наявності боргових зобов'язань, а також незадовільних житлово-побутових умовах. Це істотно обмежує можливості задоволення базових потреб членів сім'ї та знижує якість їхнього життя.

Важливе місце займають *психологічні проблеми*, зумовлені тривалим перебуванням у стані стресу, емоційним виснаженням і відчуттям соціальної невизначеності. У таких умовах спостерігається зростання внутрішньосімейних конфліктів, порушення комунікації та зниження рівня взаємної підтримки. У деяких випадках це супроводжується формуванням залежностей або проявами деструктивної поведінки.

Суттєвими є також проблеми у *сфері виховання дітей*. Обмеженість ресурсів батьків негативно позначається на виконанні виховної функції, що проявляється у недостатній увазі до розвитку дитини, контролю її поведінки

та освітніх досягнень. Це може призводити до труднощів у навчанні, порушень поведінки та проблем соціалізації дітей.

Окрему групу становлять *проблеми соціальної ізоляції*, що характеризуються обмеженістю соціальних контактів, низьким рівнем поінформованості про можливості отримання допомоги та недовірою до соціальних інституцій. Це ускладнює своєчасне звернення за підтримкою та поглиблює кризовий стан сім'ї.

Відповідно до окреслених проблем формуються *основні потреби сімей*, які включають матеріальну підтримку, психологічну допомогу, соціальний супровід, правове консультування та розвиток батьківських компетентностей. Комплексне врахування цих потреб є необхідною умовою ефективної соціальної роботи [22, с. 216].

У системі соціальної роботи сім'ї, які перебувають у складних життєвих обставинах, не є однорідною групою, а поділяються на низку категорій залежно від характеру проблем, соціального статусу та рівня вразливості. Така диференціація є важливою для забезпечення адресності та ефективності соціальної підтримки.

Основними категоріями сімей є наступні:

- малозабезпечені сім'ї, для яких характерним є низький рівень доходів, недостатність матеріальних ресурсів та обмежений доступ до базових соціальних благ. У таких сім'ях основною проблемою виступає економічна нестабільність, що впливає на якість життя всіх її членів;

- багатодітні сім'ї, які потребують підвищеної соціальної уваги у зв'язку з високим рівнем навантаження на батьківські ресурси. Незважаючи на наявність певних соціальних гарантій, такі сім'ї часто стикаються з труднощами у забезпеченні належних умов для виховання та розвитку дітей;

- неповні сім'ї, у яких виховання дітей здійснюється одним із батьків. У таких випадках спостерігається підвищене емоційне та фінансове навантаження, а також ризики недостатнього задоволення потреб дитини у повноцінному сімейному середовищі;

– сім'ї, які виховують дітей з інвалідністю або осіб з особливими освітніми потребами. Для них характерною є необхідність у спеціалізованій медичній, психологічній та соціальній допомозі, а також у створенні доступного середовища для розвитку дитини;

– сім'ї, які перебувають у кризових або конфліктних ситуаціях, зокрема ті, що стикаються з насильством у сім'ї, залежностями, тривалими конфліктами між членами родини. Такі умови суттєво порушують функціонування сімейної системи та потребують комплексного соціального втручання;

– сім'ї, які постраждали внаслідок воєнних дій, вимушено переміщені особи, а також сім'ї, що пережили втрату житла, роботи чи інших життєво важливих ресурсів. Їхній стан характеризується високим рівнем соціальної дезадаптації та потребою у терміновій допомозі [19, с. 29].

Різноманітність категорій сімей, які потребують соціальної підтримки, зумовлює необхідність індивідуалізованого підходу в соціальній роботі, що враховує специфіку кожної життєвої ситуації та спрямований на відновлення ресурсного потенціалу сім'ї.

Таким чином, сім'я, яка опинилася у складних життєвих обставинах, є складною соціальною системою, функціонування якої порушується під впливом економічних, соціальних і психологічних чинників. Для таких сімей характерними є обмеженість ресурсів, напружені внутрішньосімейні відносини, зниження виховного потенціалу та труднощі у виконанні основних соціальних функцій. Їхні проблеми мають комплексний характер і охоплюють матеріальну, емоційну, педагогічну та соціальну сфери.

Водночас потреби таких сімей є багатовимірними та включають матеріальну підтримку, психологічну допомогу, соціальний супровід і розвиток батьківських компетентностей. Диференціація сімей за категоріями дозволяє більш точно визначати напрями соціальної роботи та забезпечувати адресність допомоги. У результаті сім'я у складних життєвих обставинах

потребує комплексного підходу, спрямованого на відновлення її функціонування та зміцнення внутрішніх ресурсів.

1.3. Методи соціальної роботи з сім'ями у складних життєвих обставинах

Ефективність соціальної роботи з сім'ями, які перебувають у складних життєвих обставинах, значною мірою залежить від правильного вибору та поєднання відповідних методів і форм діяльності.

У сучасній практиці соціальної роботи застосовується широкий спектр підходів, спрямованих на подолання кризових ситуацій, відновлення ресурсного потенціалу сім'ї та підвищення її адаптаційних можливостей. Особливого значення набуває системне використання індивідуальних, групових та соціально-педагогічних методів роботи.

Соціальна робота з сім'єю розглядається як діяльність, спрямована на сім'ю як цілісну систему, що функціонує через взаємозв'язок її членів і виконує низку соціально значущих функцій. Системний підхід дозволяє виявити причини дисфункцій у сім'ї та визначити оптимальні напрями соціального втручання. У цьому контексті соціальна робота спрямовується на відновлення балансу сімейної системи, підвищення її адаптивності та зміцнення здатності самостійно долати життєві труднощі [17, с. 42].

Соціальні працівники відіграють ключову роль у системі підтримки сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, оскільки саме він забезпечує організацію, координацію та реалізацію комплексної допомоги. Його діяльність спрямована на виявлення потреб сім'ї, оцінку її ресурсів та визначення оптимальних шляхів подолання кризової ситуації.

Однією з основних функцій фахівця є діагностична, що передбачає збір, аналіз та інтерпретацію інформації про життєву ситуацію сім'ї, її проблеми та потенціал. На основі отриманих даних здійснюється планування подальшої соціальної роботи. Не менш важливою є консультативна функція, яка полягає

у наданні сім'ї професійних порад щодо вирішення соціальних, психологічних, правових та побутових питань.

Істотне місце займає посередницька функція, що передбачає взаємодію між сім'єю та різними соціальними інституціями: службами у справах дітей, закладами освіти, охорони здоров'я, центрами зайнятості та іншими організаціями. Це забезпечує комплексний підхід до вирішення проблем сім'ї та доступ до необхідних ресурсів.

Також фахівець виконує профілактичну функцію, спрямовану на попередження поглиблення кризових явищ у сім'ї, зниження рівня соціальних ризиків та формування відповідального батьківства. Важливою є і корекційно-реабілітаційна функція, яка полягає у відновленні соціального функціонування сім'ї, покращенні внутрішньосімейних відносин та підвищенні рівня її адаптивності [18, с. 115].

Крім того, фахівець соціальної роботи здійснює координаційну функцію, забезпечуючи узгоджену взаємодію між різними суб'єктами соціальної допомоги. Його діяльність також включає контроль та моніторинг ефективності наданих послуг, що дозволяє своєчасно коригувати план соціального супроводу [15, с. 104].

Ефективна соціальна робота з сім'ями, які перебувають у складних життєвих обставинах, передбачає не лише використання відповідних методів, а й застосування різноманітних методів і форм діяльності (індивідуальні, групові, соціально-педагогічні, соціально-психологічні, міжвідомча взаємодія).

Індивідуальні методи соціальної роботи з сім'ями, які перебувають у складних життєвих обставинах, становлять основу адресної професійної допомоги, оскільки дозволяють враховувати специфіку кожної життєвої ситуації та забезпечувати персоналізований підхід. До основних із них належать:

– соціальне консультування – надання інформаційної, психологічної та правової допомоги членам сім'ї, спрямоване на уточнення проблемної

ситуації, пошук шляхів її вирішення та формування мотивації до позитивних змін;

- соціальна діагностика – комплексне вивчення життєвих умов сім'ї, її потреб, проблем і ресурсів, що дозволяє визначити рівень соціального ризику та обґрунтувати подальші дії фахівця;

- соціальний супровід – тривалий процес підтримки сім'ї, який передбачає регулярну взаємодію з нею, моніторинг змін у ситуації, координацію соціальних послуг та допомогу у доступі до ресурсів громади;

- кейс-менеджмент – інтегрований метод індивідуальної роботи, що включає оцінку потреб, розробку індивідуального плану допомоги, залучення міжвідомчих ресурсів і координацію діяльності різних фахівців;

- індивідуальна психологічна підтримка – спрямована на зниження емоційної напруги, подолання стресових станів, розвиток стресостійкості та відновлення внутрішніх ресурсів членів сім'ї [21, с. 209].

Групові методи роботи з сім'ями, які перебувають у складних життєвих обставинах, ґрунтуються на використанні потенціалу взаємодії між учасниками, що дозволяє поєднувати індивідуальну підтримку з колективним обміном досвідом. Їх застосування сприяє зниженню соціальної ізоляції, формуванню нових моделей поведінки та розвитку навичок конструктивної взаємодії.

До основних групових методів належать:

- тренінги для батьків – спрямовані на формування та розвиток батьківських компетентностей, опанування навичок ефективного виховання, ненасильницького спілкування з дітьми та конструктивного вирішення сімейних конфліктів;

- групи взаємопідтримки – об'єднання сімей зі схожими життєвими труднощами, у межах яких відбувається обговорення проблем, обмін досвідом їх подолання та емоційна підтримка, що знижує рівень напруги та відчуття ізоляції;

- батьківські клуби – постійні або періодичні форми роботи, орієнтовані на підвищення соціально-педагогічної грамотності батьків, обговорення питань виховання, розвитку дітей та сімейних відносин;

- психоосвітні групи – поєднують елементи навчання та психологічної підтримки, сприяють формуванню знань про вікові особливості розвитку дітей, способи подолання стресу та зміцнення сімейних зв'язків [6, с. 58].

Соціально-педагогічні та соціально-психологічні методи впливу в роботі з сім'ями, які перебувають у складних життєвих обставинах, спрямовані на відновлення їхнього функціонування, покращення внутрішньосімейних взаємин і формування позитивних моделей поведінки. До основних із них належать:

- профілактичні методи – спрямовані на попередження виникнення та загострення кризових явищ у сім'ї. Вони включають інформаційно-просвітницьку роботу, бесіди щодо відповідального батьківства, формування навичок ненасильницького спілкування та здорового способу життя;

- соціально-педагогічне консультування – надання рекомендацій щодо виховання дітей, організації сімейного життя та налагодження конструктивної взаємодії між членами сім'ї;

- психологічна підтримка – спрямована на зниження емоційної напруги, подолання стресу, розвиток навичок саморегуляції та формування психологічної стійкості;

- кризове консультування – оперативне втручання у складних життєвих ситуаціях, яке допомагає стабілізувати емоційний стан членів сім'ї та визначити першочергові кроки подолання кризи;

- корекційні методи – орієнтовані на зміну деструктивних моделей поведінки, покращення комунікації в сім'ї та зниження рівня конфліктності;

- реабілітаційні методи – спрямовані на відновлення соціального функціонування сім'ї, підвищення її адаптаційних можливостей та інтеграцію в соціальне середовище [14, с. 133].

Міжвідомча взаємодія є важливою формою організації соціальної допомоги сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах, оскільки передбачає координацію зусиль різних інституцій для комплексного вирішення їхніх проблем. Такий підхід ґрунтується на розумінні багатовимірності потреб сім'ї, які не можуть бути ефективно задоволені зусиллями лише однієї служби.

Основними суб'єктами міжвідомчої взаємодії виступають центри соціальних служб, служби у справах дітей, заклади освіти, охорони здоров'я, органи місцевого самоврядування, поліція, а також громадські та благодійні організації. Кожна з цих інституцій виконує специфічні функції відповідно до своєї компетенції, однак їх узгоджена діяльність забезпечує цілісність соціального супроводу сім'ї.

Важливим елементом міжвідомчої взаємодії є обмін інформацією щодо стану сім'ї, визначення її потреб та узгодження плану допомоги. Це дозволяє уникнути дублювання зусиль, підвищити ефективність втручання та забезпечити своєчасне реагування на кризові ситуації. У цьому контексті ключову роль відіграє соціальний працівник як координатор процесу взаємодії.

Міжвідомча співпраця також передбачає спільне планування та реалізацію заходів соціальної підтримки, включаючи соціальний супровід, психологічну допомогу, медичне обслуговування, освітні та реабілітаційні послуги. Особливої значущості набуває залучення ресурсів громади, що сприяє розширенню можливостей допомоги сім'ям.

Ефективна міжвідомча взаємодія базується на принципах партнерства, відкритості, відповідальності та взаємоповаги між усіма учасниками процесу. Вона також потребує нормативно-правового забезпечення та чіткої організаційної структури, що регулює обмін інформацією та розподіл функцій [29, с. 286].

Отже, аналіз методів та форм соціальної роботи з сім'ями, які перебувають у складних життєвих обставинах, дозволяє констатувати, що

ефективність професійного втручання визначається їх комплексним і системним застосуванням. Поєднання індивідуальних, групових, соціально-педагогічних та соціально-психологічних методів забезпечує адресність допомоги, активізацію внутрішніх ресурсів сім'ї та формування стійких механізмів подолання кризових ситуацій. Важливу роль у цьому процесі відіграє міжвідомча взаємодія, яка сприяє координації зусиль різних інституцій і розширює можливості соціальної підтримки.

Таким чином, саме інтегрований підхід до організації соціальної роботи є ключовою умовою підвищення її результативності та забезпечення стабілізації життєдіяльності сімей у складних життєвих обставинах.

Висновки до першого розділу

У першому розділі дослідження здійснено теоретичне обґрунтування соціальної роботи з сім'ями, які перебувають у складних життєвих обставинах, що дозволило комплексно розкрити сутність досліджуваної проблематики. Встановлено, що поняття «складні життєві обставини» у науковій літературі трактується як сукупність соціальних, економічних, психологічних та інших чинників, які порушують нормальне функціонування особистості або сім'ї та перевищують їхні адаптаційні можливості. У нормативно-правових документах воно конкретизується як підстава для надання соціальних послуг і державної підтримки.

Доведено, що сім'я у складних життєвих обставинах виступає складною соціальною системою, яка характеризується обмеженістю ресурсів, порушенням внутрішньосімейних взаємин, зниженням виховного потенціалу та труднощами у виконанні основних функцій. Виокремлено основні проблеми таких сімей, серед яких домінують матеріально-економічна нестабільність, психологічна напруга, соціальна ізоляція та труднощі у вихованні дітей. Водночас визначено їх ключові потреби, що охоплюють матеріальну, психологічну, соціальну та педагогічну підтримку.

У розділі також систематизовано категорії сімей, які потребують соціальної допомоги, що дозволяє забезпечити диференційований підхід у практичній діяльності соціальних служб. До них належать малозабезпечені, багатодітні, неповні сім'ї, а також сім'ї, що виховують дітей з особливими потребами або перебувають у кризових ситуаціях.

Окрему увагу приділено аналізу методів і форм соціальної роботи з сім'ями у складних життєвих обставинах. Встановлено, що найбільш ефективними є індивідуальні, групові, соціально-педагогічні та соціально-психологічні методи, а також міжвідомча взаємодія, яка забезпечує комплексність і системність надання допомоги. Їх поєднання сприяє більш повному врахуванню потреб сім'ї та підвищенню результативності соціального втручання.

Таким чином, теоретичний аналіз засвідчив, що ефективна соціальна робота з сім'ями у складних життєвих обставинах можлива лише за умови комплексного, системного та міждисциплінарного підходу, спрямованого на відновлення їхнього соціального функціонування та зміцнення внутрішніх ресурсів.

РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНА РЕАЛІЗАЦІЯ МЕТОДІВ І ФОРМ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З СІМ'ЯМИ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ

2.1. Діагностика потреб сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах

Важливим етапом організації ефективної соціальної роботи є діагностика потреб сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, оскільки дозволяє визначити характер проблем, рівень соціальної вразливості та наявні ресурси сім'ї. Саме комплексне вивчення потреб виступає основою для планування подальшого соціального супроводу та вибору оптимальних методів допомоги. У процесі діагностики враховуються соціально-економічні, психологічні, педагогічні та побутові аспекти життєдіяльності сім'ї.

У дослідженні взяли участь 22 особи з числа сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах. Опитування проходило у онлайн форматі за допомогою Google анкети (додаток А) на базі Комунальної установи «Центр надання соціальних послуг» Новоолександрівської сільської ради Запорізького району Запорізької області. Опитування було анонімним.

Склад сім'ї респондентів визначено наступний: 5 осіб (23%) – з повної сім'ї, 10 осіб (45%) – з неповної сім'ї, 5 осіб (23%) – з багатодітної сім'ї та 2 особи (9%) – з опікунської сім'ї.

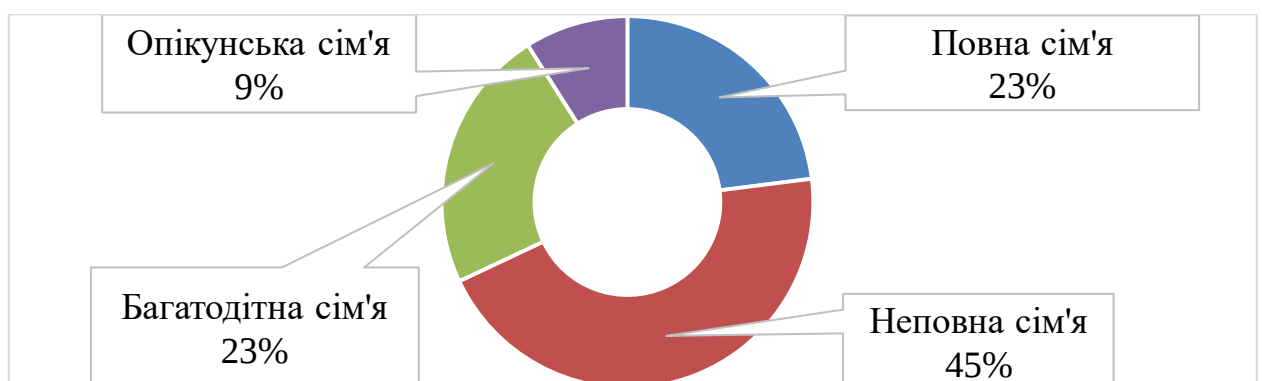

Рис. 2.1.1 Склад сім'ї

Отримані результати свідчать про те, що найбільшу частку респондентів становлять представники неповних сімей – 45%, що вказує на підвищений рівень соціальної вразливості даної категорії сімей та їхню потребу у соціальній підтримці. Значна кількість неповних сімей може бути пов’язана з труднощами матеріального забезпечення, підвищеним психологічним навантаженням на одного з батьків та складнощами у виконанні виховної функції.

По 23% респондентів представляють повні та багатодітні сім’ї. Наявність серед опитаних багатодітних сімей свідчить про актуальність проблем, пов’язаних із забезпеченням належних умов для виховання та розвитку дітей, а також необхідністю додаткової соціальної підтримки.

Найменшу частку становлять опікунські сім’ї – 9%, однак ця категорія також потребує особливої уваги з боку соціальних служб, оскільки виховання дітей, які залишилися без батьківського піклування, супроводжується підвищеним рівнем відповідальності та психологічного навантаження.

Загалом результати підтверджують різноманітність категорій сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, та необхідність застосування диференційованого підходу у процесі організації соціальної роботи з ними.

Кількість дітей у сім’ях респондентів, які взяли участь в опитуванні, становить: 1 дитина – у 6 сім’ях (27%), 2 дитини – у 12 сім’ях (55%), 3 і більше дітей – у 4 сім’ях (18%).

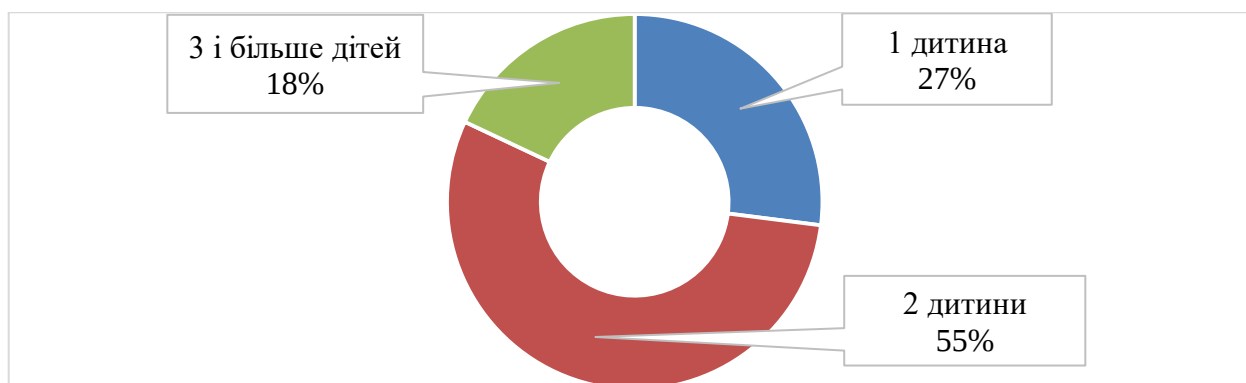

Рис. 2.1.2 Кількість дітей, які виховуються у сім’ї

Отримані результати свідчать про те, що переважна більшість опитаних сімей виховує двох дітей. Це може вказувати на підвищене навантаження на сімейний бюджет та необхідність забезпечення належних умов для розвитку й виховання дітей. Водночас значна частина респондентів має одну дитину, що характерно як для повних, так і для неповних сімей.

Наявність 18% багатодітних сімей свідчить про потребу у додатковій соціальній підтримці цієї категорії, оскільки забезпечення потреб трьох і більше дітей потребує значних матеріальних, психологічних і соціальних ресурсів. Такі сім'ї частіше стикаються з труднощами у забезпеченні належного рівня життя, організації навчання та дозвілля дітей.

Загалом результати демонструють, що сім'ї з різною кількістю дітей мають специфічні потреби, які необхідно враховувати у процесі організації соціальної роботи та надання соціальних послуг.

Серед основних труднощів у сім'ї респонденти виділили наступні: 6 осіб (27%) визначили нестачу коштів, 4 особи (18%) – відсутність роботи, 7 осіб (32%) – проблеми зі здоров'ям, 8 осіб (36%) – конфлікти у сім'ї, 11 осіб (50%) – труднощі у вихованні дітей, 8 осіб (36%) – психологічне напруження, 7 осіб (32%) – житлові проблеми, 3 особи (14%) – соціальна ізоляція.

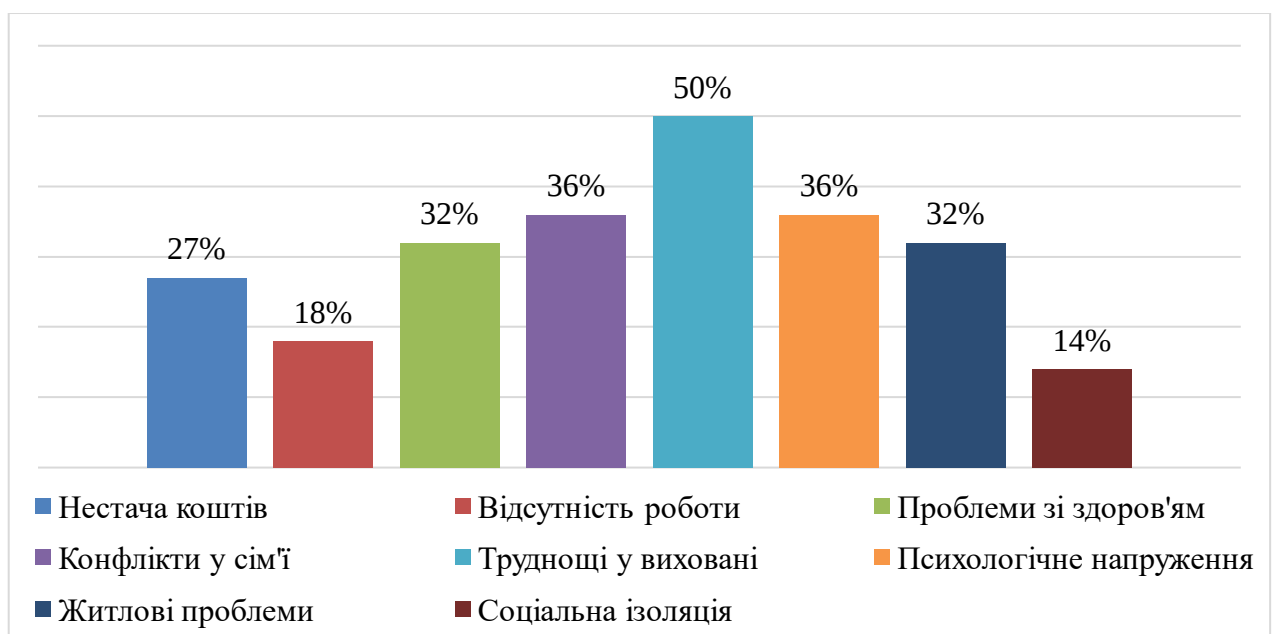

Рис. 2.1.3 Основні труднощі сім'ї

Результати опитування свідчать про те, що найбільш поширеною проблемою серед респондентів є труднощі у вихованні дітей, які відзначили 50% опитаних. Це може бути пов'язано зі зниженням виховного потенціалу сім'ї, емоційним виснаженням батьків та недостатністю ресурсів для забезпечення повноцінного розвитку дітей.

Високі показники конфліктів у сім'ї та психологічного напруження (по 36%) свідчать про нестабільний емоційний клімат у родині та потребу у психологічній підтримці й налагодженні внутрішньосімейної комунікації. Водночас 32% респондентів вказали на проблеми зі здоров'ям та житлові труднощі, що суттєво впливають на загальний рівень благополуччя сім'ї.

Матеріальні труднощі також залишаються актуальними: нестачу коштів зазначили 27% опитаних, а відсутність роботи – 18%. Найменш поширеною проблемою виявилася соціальна ізоляція, яку відзначили 14% респондентів, однак вона також негативно впливає на можливості сім'ї отримувати підтримку та інтегруватися у соціальне середовище.

Загалом результати підтверджують комплексний характер проблем сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, що зумовлює необхідність комплексного підходу у процесі соціальної роботи з ними.

Матеріальне становище своєї сім'ї респонденти оцінили наступним чином: критичне – 2 особи (9%), низьке – 6 осіб (27%), задовільне – 12 осіб (55%), високе – 2 особи (9%).

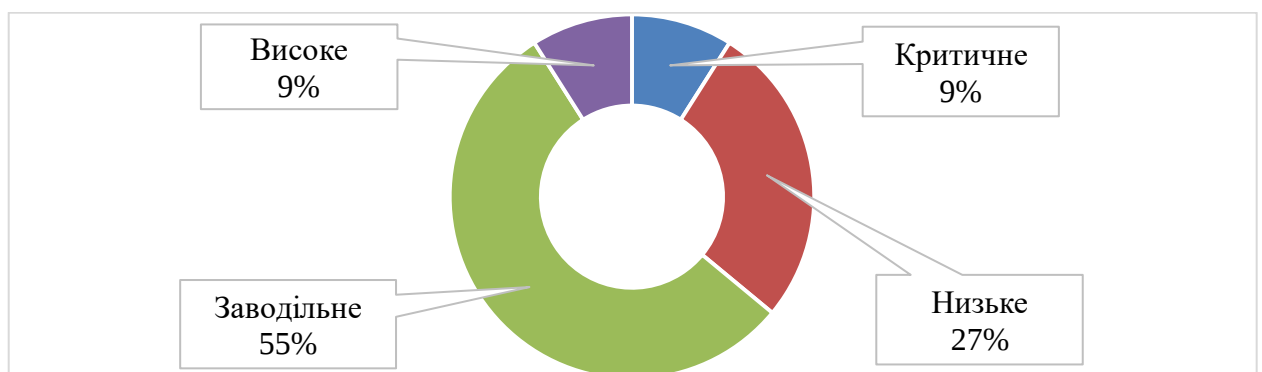

Рис. 2.1.4 Оцінка матеріального становища сім'ї

Отримані результати свідчать про те, що більше половини опитаних сімей оцінюють своє матеріальне становище як задовільне. Це може вказувати на відносну стабільність у забезпеченні базових потреб, однак не виключає наявності окремих труднощів у повсякденному житті.

Водночас 27% респондентів визначили матеріальне становище своєї сім'ї як низьке, що свідчить про обмеженість фінансових ресурсів та ризик виникнення додаткових соціально-побутових проблем. Особливої уваги потребують сім'ї, які оцінили свій матеріальний стан як критичний (9%), оскільки така ситуація може негативно впливати на забезпечення базових потреб, психологічний стан членів сім'ї та умови виховання дітей.

Лише 9% респондентів зазначили високий рівень матеріального забезпечення, що свідчить про незначну частку сімей із достатнім фінансовим ресурсом серед опитаних.

Загалом результати демонструють, що значна частина сімей перебуває у стані матеріальної нестабільності, що підтверджує необхідність надання соціальної підтримки та реалізації заходів, спрямованих на покращення їхнього соціально-економічного становища.

Соціальної підтримки потребують 11 осіб (44%) з числа респондентів, частково потребують допомоги 8 осіб (32%), та не потребують – 6 осіб (24%).

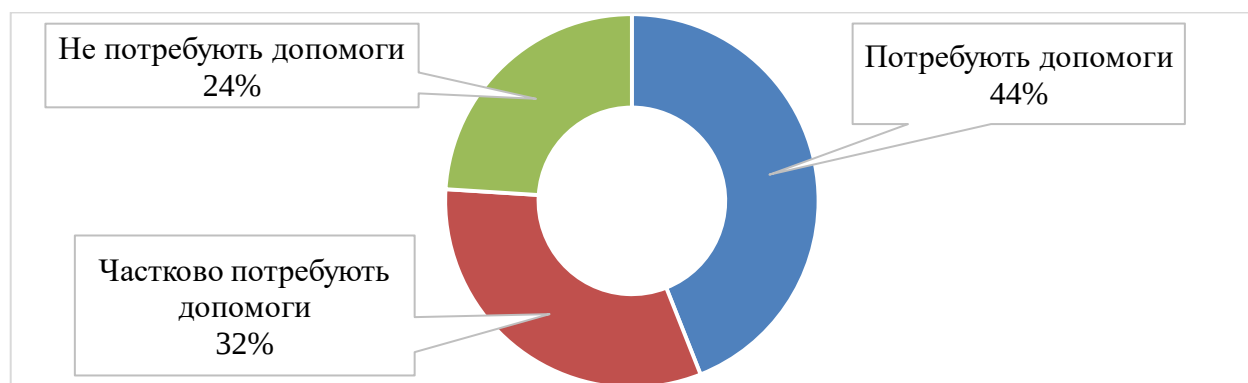

Рис. 2.1.5 Потреба у соціальній підтримці

Отримані результати свідчать про те, що переважна частина опитаних сімей потребує соціальної підтримки або частково відчуває необхідність у ній.

Зокрема, 44% респондентів вказали на наявність потреби у соціальній допомозі, що свідчить про існування труднощів, які сім'ї не можуть повністю подолати самостійно.

Ще 32% опитаних зазначили, що частково потребують підтримки. Це може вказувати на наявність окремих проблем у соціальній, психологічній чи матеріальній сферах, які потребують періодичного втручання або консультативної допомоги з боку фахівців.

Водночас 24% респондентів не відчують потреби у соціальній підтримці, що може свідчити про достатній рівень адаптації, наявність внутрішніх ресурсів або підтримки з боку найближчого соціального оточення.

Загалом результати підтверджують необхідність організації системної соціальної роботи з сім'ями, які перебувають у складних життєвих обставинах, а також важливість своєчасного виявлення їхніх потреб та забезпечення адресної допомоги.

Серед видів допомоги респонденти виділили: матеріальну допомогу – 12 осіб (55%), психологічну допомогу – 7 осіб (32%), юридичні консультації – 3 особи (14%), соціальний супровід – 9 осіб (41%), допомогу у працевлаштуванні – 2 особи (9%), педагогічну допомогу – 6 осіб (27%), гуманітарну допомогу – 15 осіб (68%).

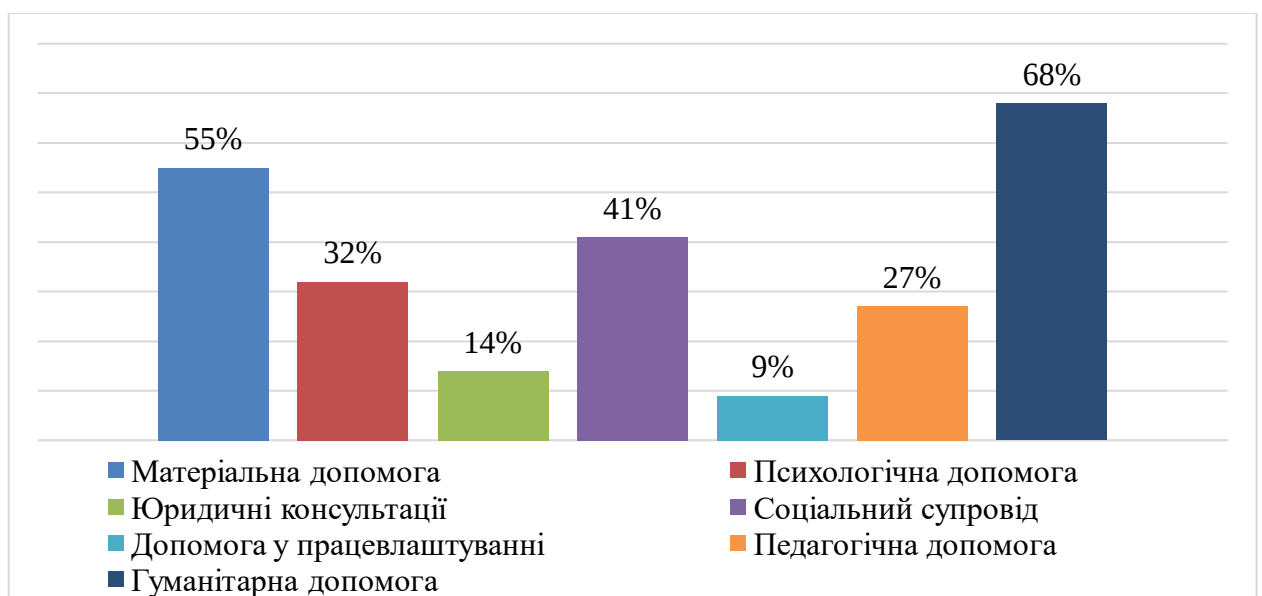

Рис. 2.1.6 Види допомоги, у яких є потреба сім'ї

Результати дослідження свідчать про те, що найбільш затребуваним видом підтримки серед респондентів є гуманітарна допомога, потребу в якій визначили 68% опитаних. Це може бути пов'язано з необхідністю забезпечення базових потреб сімей у продуктах харчування, засобах гігієни, одязі та інших предметах першої необхідності.

Високий рівень потреби у матеріальній допомозі (55%) також підтверджує наявність фінансових труднощів у значної частини сімей. Водночас 41% респондентів зазначили необхідність соціального супроводу, що свідчить про потребу у тривалій комплексній підтримці та координації соціальних послуг.

Психологічної допомоги потребують 32% опитаних, що вказує на поширеність емоційного напруження, стресових станів та труднощів у міжособистісній взаємодії. Педагогічну допомогу визначили необхідною 27% респондентів, що пов'язано з труднощами у вихованні дітей та потребою у розвитку батьківських компетентностей.

Найменш затребуваними виявилися юридичні консультації (14%) та допомога у працевлаштуванні (9%), однак ці види підтримки також залишаються важливими для окремих категорій сімей.

Загалом результати підтверджують комплексний характер потреб сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, та необхідність організації різнопланової соціальної допомоги відповідно до індивідуальної ситуації кожної родини.

Серед респондентів усі 22 особи (100%) звертались по допомогу до соціальних служб.

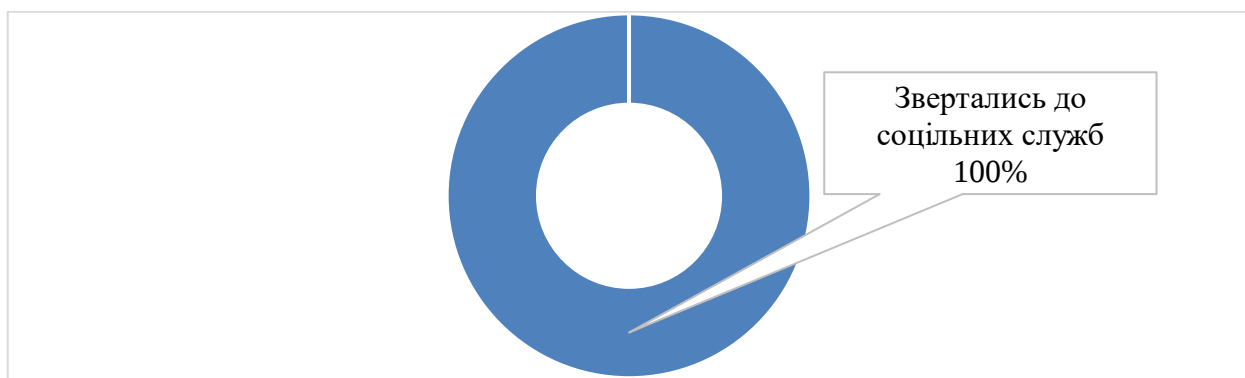

Рис. 2.1.7 Звернення до соціальних служб

Отримані результати свідчать про високий рівень потреби сімей у професійній соціальній підтримці та підтверджують актуальність діяльності соціальних служб у роботі з особами, які перебувають у складних життєвих обставинах. Факт звернення всіх респондентів до відповідних установ вказує на наявність проблем, які потребували зовнішнього втручання та допомоги фахівців.

Такі результати також можуть свідчити про достатній рівень поінформованості сімей щодо можливостей отримання соціальної допомоги та доступності соціальних послуг. Водночас це підтверджує важливість функціонування системи соціального захисту населення, здатної забезпечувати підтримку сімей у кризових ситуаціях.

Загалом отримані дані демонструють значну роль соціальних служб у процесі подолання складних життєвих обставин та необхідність подальшого вдосконалення форм і методів соціальної роботи з сім'ями.

На запитання щодо видів допомоги, отриманої від соціальних служб, респонденти зазначали різні форми підтримки залежно від власних потреб та життєвої ситуації:

- гуманітарна та матеріальна допомоги, зокрема продуктових наборів, одягу, засобів гігієни та фінансової підтримки;
- соціальний супровід, який передбачав регулярні консультації та допомогу у вирішенні побутових і соціальних проблем;

– психологічна допомога та консультативна підтримка у питаннях виховання дітей і подолання конфліктних ситуацій у сім'ї.

Отримані відповіді свідчать про комплексний характер допомоги, яка надається сім'ям у складних життєвих обставинах, та підтверджують важливу роль соціальних служб у забезпеченні підтримки різних категорій населення.

8 респондентів (40%) зазначили, що отримана допомога була дуже ефективною, 7 осіб (35%) – частково ефективною, 3 особи (15%) – малоефективною та 2 особи (10%) зазначили, що допомога не допомогла.

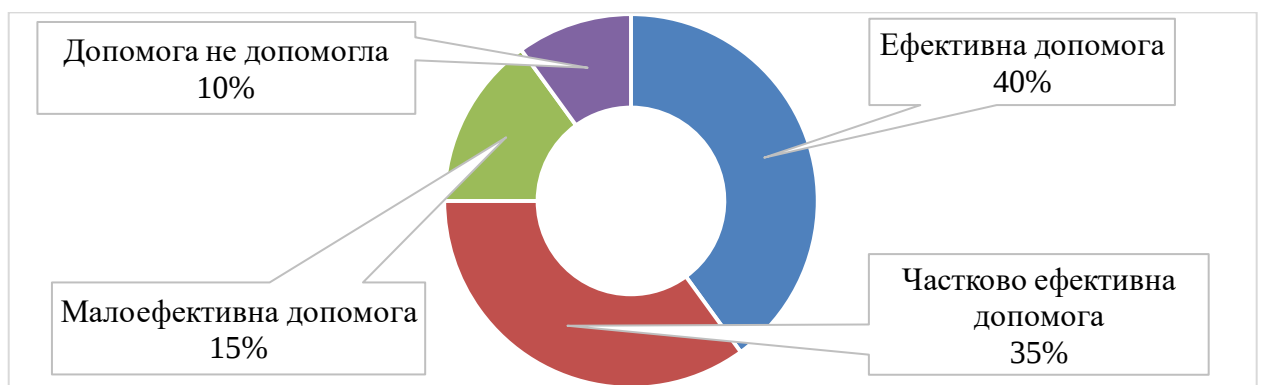

Рис. 2.1.8 Ефективність отриманої допомоги

Отримані результати свідчать про переважно позитивну оцінку діяльності соціальних служб з боку респондентів. Зокрема, 40% опитаних вважають надану допомогу дуже ефективною, що може свідчити про відповідність соціальних послуг актуальним потребам сімей та результативність застосованих методів підтримки.

Водночас 35% респондентів оцінили допомогу як частково ефективну. Це може вказувати на те, що окремі потреби сімей були задоволені лише частково або ж отримана підтримка не забезпечила повного вирішення наявних проблем.

Негативні оцінки отриманої допомоги також мають місце: 15% опитаних визнали її малоефективною, а 10% зазначили, що вона не допомогла взагалі.

Такі результати можуть бути пов'язані з недостатньою тривалістю соціального супроводу, обмеженістю ресурсів соціальних служб або складністю життєвих обставин сімей.

Загалом результати демонструють необхідність подальшого вдосконалення системи соціальної роботи, підвищення адресності соціальних послуг та більш повного врахування індивідуальних потреб сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах.

Найбільш прийнятними формами роботи респонденти визначили наступні: індивідуальні консультації – 11 осіб (50%), тренінги – 7 осіб (32%), онлайн-консультації – 6 осіб (27%), соціальний супровід вдома – 10 осіб (45%), групові зустрічі – 0 осіб (0%).

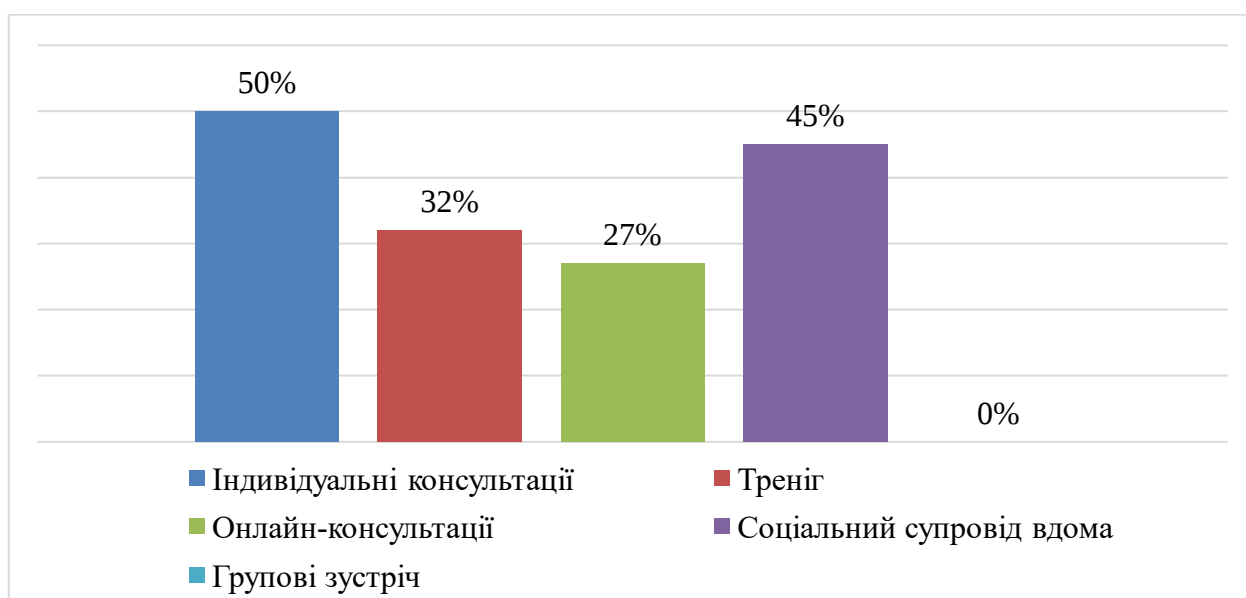

Рис. 2.1.9 Найбільш прийнятні форми роботи з сім'єю

Отримані результати свідчать про те, що найбільш затребуваною формою роботи серед респондентів є індивідуальні консультації, які обрали 50% опитаних. Це може пояснюватися потребою сімей у конфіденційному обговоренні власних проблем та отриманні адресної професійної допомоги.

Високий показник соціального супроводу вдома (45%) свідчить про важливість безпосередньої взаємодії фахівця із сім'єю у звичних для неї умовах. Така форма роботи дозволяє більш повно оцінити життєву ситуацію сім'ї, її потреби та ресурси.

Тренінги як форму соціальної роботи визначили 32% респондентів, що вказує на зацікавленість частини сімей у розвитку практичних навичок, підвищенні батьківської компетентності та отриманні нових знань. Онлайн-консультації обрали 27% опитаних, що свідчить про поступове зростання актуальності дистанційних форм соціальної підтримки.

Водночас жоден із респондентів не визначив групові зустрічі як прийнятну форму роботи. Це може бути пов'язано з небажанням обговорювати особисті проблеми у групі, низьким рівнем довіри до колективних форм взаємодії або потребою в індивідуалізованому підході.

Загалом результати підтверджують перевагу індивідуальних форм соціальної роботи у взаємодії з сім'ями, які перебувають у складних життєвих обставинах.

Підтримку з боку оточення відчують 6 респондентів (27%), частково – 7 осіб (32%) та не відчують – 9 осіб (41%).

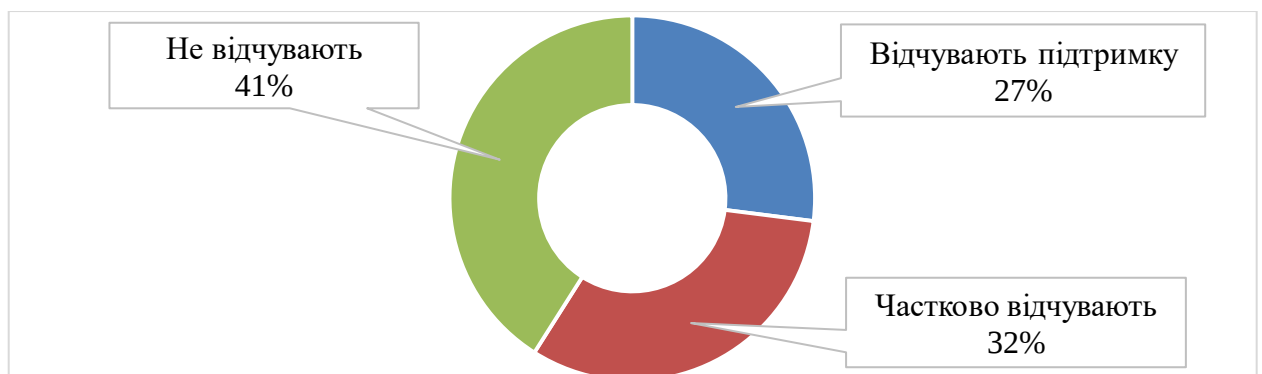

Рис. 2.1.10 Підтримка з боку оточення

Отримані результати свідчать про недостатній рівень соціальної підтримки значної частини респондентів. Зокрема, 41% опитаних зазначили, що не відчують підтримки з боку оточення, що може негативно впливати на їхній емоційний стан, здатність долати життєві труднощі та рівень соціальної адаптації.

Частково відчують підтримку 32% респондентів, що свідчить про обмеженість соціальних контактів або нестабільний характер допомоги з боку близького оточення. Лише 27% опитаних повністю відчують підтримку, що може виступати важливим ресурсом у подоланні складних життєвих обставин.

Отримані дані підтверджують важливість розвитку соціального оточення та підтримувального середовища для сімей, які перебувають у кризових ситуаціях. У цьому контексті особливого значення набуває діяльність соціальних служб, спрямована на зміцнення соціальних зв'язків, активізацію ресурсів громади та формування підтримувальних мереж для сімей у складних життєвих обставинах.

На запитання щодо того, що найбільше допоможе покращити життєву ситуацію сім'ї, респонденти найчастіше зазначали:

- необхідність стабільного матеріального забезпечення та працевлаштування;
- психологічну підтримку та покращення емоційного клімату в сім'ї;
- потребу у покращенні житлових умов, доступу до медичних послуг та можливостях для навчання і розвитку дітей.

Отримані відповіді свідчать про те, що покращення життєвої ситуації сімей потребує комплексного підходу, який має поєднувати матеріальну, психологічну, соціальну та педагогічну підтримку відповідно до індивідуальних потреб кожної родини.

Таким чином, результати проведеної діагностики дозволили визначити основні проблеми та потреби сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах. Встановлено, що найбільш поширеними труднощами є проблеми у вихованні дітей, психологічне напруження, конфлікти у сім'ї, матеріальна

нестабільність та житлові труднощі. Дослідження також засвідчило високий рівень потреби респондентів у гуманітарній, матеріальній, психологічній допомозі та соціальному супроводі. Перевага індивідуальних форм взаємодії з фахівцями підтвердила важливість адресного підходу у соціальній роботі.

Отримані результати свідчать про необхідність комплексної підтримки сімей та стали основою для розробки програми соціальної роботи, спрямованої на покращення їхньої життєвої ситуації та підвищення рівня соціальної адаптації.

2.2. Розробка програми соціальної роботи з сім'ями, які перебувають у складних життєвих обставинах

Результати проведеної діагностики засвідчили наявність у сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, комплексу взаємопов'язаних проблем і потреб, що потребують системного підходу до їх вирішення. Нами було розроблено цілеспрямовану програму соціальної роботи, орієнтованої на надання комплексної підтримки сім'ям, підвищення їх адаптаційних можливостей та активізацію внутрішніх ресурсів (додаток Б).

Назва програми: «Комплексна програма соціальної підтримки сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах».

Актуальність програми. Зростання кількості сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, потребує впровадження ефективних форм соціальної підтримки, спрямованих на подолання кризових ситуацій та відновлення повноцінного функціонування сім'ї. Результати проведеного дослідження засвідчили наявність у сімей комплексу проблем, серед яких домінують труднощі у вихованні дітей, психологічне напруження, конфлікти у сім'ї, матеріальна нестабільність та потреба у соціальному супроводі. У зв'язку з цим виникає необхідність реалізації комплексної програми соціальної роботи, яка поєднуватиме соціально-педагогічну, психологічну та консультативну підтримку відповідно до індивідуальних потреб сімей.

1. Загальні відомості про програму.

Цільова аудиторія: сім'ї, які перебувають у складних життєвих обставинах, зокрема малозабезпечені, неповні, багатодітні, опікунські сім'ї, а також сім'ї, які мають труднощі у вихованні дітей, переживають конфліктні ситуації або потребують соціальної та психологічної підтримки.

Термін реалізації програми: 3 місяці.

База реалізації програми: може здійснюватися на базі центру соціальних служб, центру надання соціальних послуг, закладу освіти або іншої установи соціальної сфери, що працює з сім'ями та дітьми.

Виконавці програми: фахівці соціальної роботи, практичні психологи, соціальні педагоги, представники служби у справах дітей, а також за потреби медичні працівники, юристи та представники громадських організацій.

Мета програми: надання комплексної соціальної підтримки сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах, шляхом подолання кризових ситуацій, покращення внутрішньосімейних взаємин, розвитку батьківських компетентностей, стабілізації емоційного стану членів сім'ї та активізації внутрішніх ресурсів для підвищення рівня їхньої соціальної адаптації.

Завдання програми:

1. Провести оцінку потреб і проблем сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах.
2. Забезпечити психологічну, соціально-педагогічну, консультативну та інформаційну підтримку сімей.
3. Сприяти покращенню емоційного клімату в сім'ї та зниженню рівня конфліктності.
4. Розвивати батьківські компетентності та навички ефективного виховання дітей.
5. Організувати соціальний супровід сімей та координацію взаємодії з іншими соціальними інституціями.
6. Сприяти формуванню навичок самостійного подолання життєвих труднощів та активізації внутрішніх ресурсів сім'ї.

Принципи реалізації програми:

- принцип індивідуального підходу – врахування особливостей, потреб і життєвої ситуації кожної сім'ї;
- принцип конфіденційності – забезпечення нерозголошення особистої інформації, отриманої під час роботи із сім'єю;
- принцип добровільності – участь сімей у програмі здійснюється на добровільних засадах;
- принцип комплексності – поєднання соціальної, психологічної, педагогічної та консультативної допомоги;
- принцип партнерської взаємодії – співпраця фахівців із сім'єю на основі взаємоповаги та довіри;
- принцип міжвідомчої взаємодії – координація діяльності різних установ та організацій у процесі надання допомоги сім'ям;
- принцип орієнтації на ресурси сім'ї – підтримка та розвиток внутрішнього потенціалу сім'ї для подолання складних життєвих обставин.

2. Основні напрями реалізації програми.

2.1. Соціально-діагностичний напрям є початковим етапом реалізації програми соціальної роботи з сім'ями, які перебувають у складних життєвих обставинах. Його основною метою є комплексне вивчення життєвої ситуації сім'ї, визначення її основних проблем, потреб, ресурсів та рівня соціальної вразливості. Проведення якісної діагностики дозволяє обґрунтувати подальші напрями соціальної роботи та забезпечити адресність надання допомоги.

У межах цього напрямку здійснюється збір інформації про соціально-економічний стан сім'ї, особливості внутрішньосімейних взаємин, психологічний клімат, умови проживання, рівень виконання батьківських обов'язків та наявність факторів ризику. Важливим завданням є також виявлення внутрішніх ресурсів сім'ї, які можуть бути використані у процесі подолання складних життєвих обставин.

Для реалізації соціально-діагностичного напрямку застосовуються такі методи роботи:

- анкетування;
- бесіда;
- спостереження;
- інтерв'ювання;
- оцінка потреб сім'ї;
- аналіз документів;
- соціальна діагностика.

Особливе значення має встановлення довірливого контакту між фахівцем соціальної роботи та членами сім'ї, що сприяє отриманню достовірної інформації та формуванню мотивації до подальшої співпраці.

За результатами проведеної діагностики складається індивідуальна характеристика сім'ї, визначаються пріоритетні напрями допомоги та розробляється план соціального супроводу. Це дозволяє забезпечити комплексний підхід до вирішення проблем сім'ї та підвищити ефективність подальших соціально-педагогічних і соціально-психологічних заходів.

2.2. Соціально-консультативний напрям програми спрямований на надання сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах, інформаційної, психологічної, соціально-педагогічної та правової підтримки. Його основною метою є допомога сім'ям у подоланні проблемних ситуацій, підвищення рівня їхньої соціальної обізнаності та формування здатності самостійно вирішувати життєві труднощі.

У межах цього напрямку фахівці соціальної роботи здійснюють індивідуальні консультації з питань виховання дітей, налагодження внутрішньосімейних взаємин, подолання конфліктів, оформлення соціальних виплат, отримання соціальних послуг та захисту прав членів сім'ї. Значна увага приділяється психологічній підтримці сімей, які перебувають у стані емоційного напруження, стресу або кризової ситуації.

Основними формами реалізації соціально-консультативного напрямку є:

- індивідуальні консультації;

- онлайн-консультації;
- кризове консультування;
- інформаційно-просвітницькі бесіди;
- правове консультування;
- перенаправлення до інших фахівців та установ.

Під час консультативної роботи фахівець допомагає сім'ї усвідомити наявні проблеми, визначити можливі шляхи їх подолання та активізувати внутрішні ресурси. Важливим аспектом є формування у членів сім'ї мотивації до позитивних змін та відповідального ставлення до вирішення власних труднощів.

Особлива увага приділяється інформуванню сімей щодо можливостей отримання державної підтримки, соціальних послуг та участі у програмах допомоги. За необхідності здійснюється координація взаємодії з іншими установами соціальної сфери.

Реалізація соціально-консультативного напрямку сприяє підвищенню рівня соціальної адаптації сімей, зниженню психологічної напруги та покращенню їхнього загального соціального функціонування.

2.3. Соціально-педагогічний напрям програми спрямований на підвищення виховного потенціалу сім'ї, розвиток батьківських компетентностей та формування сприятливого психологічного клімату в родині. Його реалізація передбачає створення умов для гармонізації сімейних взаємин, попередження конфліктів та формування відповідального ставлення батьків до виховання дітей.

У межах цього напрямку особлива увага приділяється просвітницькій та профілактичній роботі з батьками. Фахівці соціальної роботи та соціальні педагоги проводять заходи, спрямовані на ознайомлення сімей з особливостями вікового розвитку дітей, ефективними методами виховання, способами ненасильницького спілкування та конструктивного вирішення конфліктних ситуацій.

Основними формами реалізації соціально-педагогічного напрямку є:

- тренінги для батьків;
- просвітницькі бесіди;
- тематичні заняття;
- практичні вправи;
- інформаційні пам'ятки та рекомендації;
- індивідуальні педагогічні консультації.

Орієнтовна тематика занять охоплює питання ефективного батьківства, розвитку емоційного контакту з дитиною, профілактики сімейних конфліктів, подолання стресу та підтримки психологічного благополуччя дітей. Під час проведення занять використовуються інтерактивні методи роботи, що сприяють активному залученню учасників та формуванню практичних навичок.

Важливим завданням соціально-педагогічного напрямку є формування у батьків відповідального ставлення до виконання своїх обов'язків, розвиток навичок позитивної комунікації та підвищення рівня педагогічної культури сім'ї.

Реалізація цього напрямку сприяє покращенню внутрішньосімейних взаємин, зниженню рівня конфліктності, зміцненню емоційних зв'язків між членами сім'ї та створенню сприятливих умов для розвитку й виховання дітей.

2.4. Соціально-психологічний напрям програми спрямований на стабілізацію емоційного стану членів сім'ї, подолання психологічної напруги та формування навичок конструктивної взаємодії. Його реалізація є особливо важливою для сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, оскільки тривалий вплив кризових ситуацій негативно позначається на психоемоційному стані дорослих і дітей, провокує конфлікти та знижує здатність сім'ї до самостійного подолання труднощів.

У межах цього напрямку здійснюється психологічна підтримка сімей, спрямована на зниження рівня тривожності, емоційного виснаження та стресу.

Значна увага приділяється розвитку навичок емоційної саморегуляції, конструктивного спілкування та подолання конфліктних ситуацій у родині.

Основними формами та методами роботи є:

- індивідуальні психологічні консультації;
- кризове консультування;
- психологічні бесіди;
- вправи на емоційну саморегуляцію;
- елементи арт-терапії;
- вправи на розвиток комунікативних навичок;
- психологічна підтримка дітей та батьків.

Під час реалізації соціально-психологічного напрямку використовуються методи, спрямовані на формування позитивного емоційного клімату в сім'ї, підвищення рівня взаєморозуміння між її членами та розвиток навичок конструктивного вирішення проблем. Особлива увага приділяється сім'ям, у яких спостерігається високий рівень конфліктності, психологічного напруження або емоційного виснаження.

Важливим аспектом є також підтримка дітей, які можуть переживати труднощі соціалізації, підвищену тривожність або емоційну нестабільність через несприятливу сімейну ситуацію. Робота з дітьми спрямована на формування почуття безпеки, емоційної стабільності та позитивної самооцінки.

Реалізація соціально-психологічного напрямку сприяє покращенню психологічного благополуччя сім'ї, зміцненню внутрішньосімейних взаємин та підвищенню здатності членів сім'ї ефективно долати життєві труднощі.

2.5. Соціальний супровід сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, є одним із ключових напрямів програми, спрямованим на надання комплексної та тривалої підтримки сім'ї у процесі подолання кризової ситуації. Його основною метою є відновлення здатності сім'ї самостійно

виконувати свої основні функції, покращення умов життєдіяльності та підвищення рівня соціальної адаптації.

Соціальний супровід передбачає систематичну взаємодію фахівця соціальної роботи із сім'єю, оцінку її потреб, планування заходів допомоги та контроль результативності проведеної роботи. У процесі супроводу враховуються індивідуальні особливості сім'ї, її проблеми, ресурси та потенційні можливості для подолання складних життєвих обставин.

Основними формами та методами соціального супроводу є:

- домашні візити;
- індивідуальні бесіди;
- складання індивідуального плану допомоги;
- координація соціальних послуг;
- посередництво у взаємодії з установами та організаціями;
- моніторинг змін у життєвій ситуації сім'ї;
- консультування та інформаційна підтримка.

У межах соціального супроводу фахівець допомагає сім'ї у вирішенні соціально-побутових, психологічних, правових та педагогічних проблем, сприяє оформленню соціальних виплат, залученню до програм підтримки та взаємодії з іншими службами. Особлива увага приділяється сім'ям, які мають труднощі у вихованні дітей, переживають конфліктні ситуації або перебувають у стані емоційної нестабільності.

Важливим елементом соціального супроводу є постійний моніторинг динаміки змін у сім'ї, що дозволяє своєчасно коригувати план роботи та визначати ефективність застосованих заходів.

Реалізація соціального супроводу сприяє підвищенню рівня соціальної стабільності сім'ї, активізації її внутрішніх ресурсів та формуванню здатності самостійно долати життєві труднощі.

2.6. Міжвідомча взаємодія є важливим напрямом реалізації програми соціальної роботи з сім'ями, які перебувають у складних життєвих обставинах,

оскільки забезпечує комплексний підхід до вирішення їхніх проблем. Її основною метою є координація діяльності різних установ і спеціалістів для надання сім'ям своєчасної, системної та ефективної допомоги.

Робота із сім'ями у СЖО потребує залучення не лише фахівців соціальної сфери, а й представників освітніх, медичних, правових та громадських установ. У межах міжвідомчої взаємодії забезпечується обмін інформацією про потреби сім'ї, узгодження плану допомоги та координація дій усіх учасників процесу соціальної підтримки.

До основних суб'єктів міжвідомчої взаємодії належать:

- центри соціальних служб;
- центри надання соціальних послуг;
- служби у справах дітей;
- заклади освіти;
- медичні установи;
- правоохоронні органи;
- центри зайнятості;
- громадські та благодійні організації.

Основними формами міжвідомчої взаємодії є:

- спільне планування заходів допомоги;
- міждисциплінарні консультації;
- перенаправлення сімей до відповідних установ;
- організація спільних профілактичних заходів;
- обмін інформацією щодо стану сім'ї;
- координація соціального супроводу.

Особлива роль у процесі міжвідомчої взаємодії належить фахівцю соціальної роботи, який виступає координатором допомоги та забезпечує зв'язок між сім'єю і відповідними установами. Це дозволяє уникнути дублювання функцій, підвищити ефективність надання послуг та забезпечити комплексне вирішення проблем сім'ї.

Реалізація міжвідомчої взаємодії сприяє розширенню можливостей соціальної підтримки, забезпечує своєчасне реагування на потреби сімей та підвищує результативність соціальної роботи з сім'ями, які перебувають у складних життєвих обставинах.

3. Очікувані результати програми. Реалізація програми соціальної роботи з сім'ями, які перебувають у складних життєвих обставинах, передбачає досягнення позитивних змін у соціальному, психологічному та педагогічному функціонуванні сімей. Очікувані результати програми спрямовані на покращення якості життя сімей, підвищення рівня їхньої соціальної адаптації та активізацію внутрішніх ресурсів.

У результаті реалізації програми передбачається:

- покращення емоційного клімату в сім'ях;
- зниження рівня внутрішньосімейних конфліктів;
- зменшення психологічного напруження та емоційного виснаження;
- підвищення рівня батьківської компетентності;
- формування навичок конструктивного спілкування та вирішення конфліктних ситуацій;
- покращення взаємодії між батьками та дітьми;
- підвищення рівня обізнаності сімей щодо соціальних послуг та можливостей отримання допомоги;
- активізація внутрішніх ресурсів сім'ї та формування здатності самостійно долати життєві труднощі;
- покращення соціальної адаптації сімей;
- підвищення ефективності соціального супроводу;
- зміцнення взаємодії сімей із соціальними інституціями та громадою.

Очікується, що реалізація програми сприятиме стабілізації життєвої ситуації сімей, підвищенню рівня їх соціального благополуччя та створенню сприятливих умов для повноцінного розвитку дітей і гармонійного функціонування сім'ї загалом.

Таким чином, розроблена програма соціальної роботи з сім'ями, які перебувають у складних життєвих обставинах, має комплексний характер та спрямована на подолання основних проблем, виявлених у процесі діагностики. Програма поєднує соціально-діагностичний, консультативний, соціально-педагогічний, соціально-психологічний напрями, а також соціальний супровід і міжвідомчу взаємодію, що забезпечує системний підхід до надання допомоги сім'ям. Її реалізація орієнтована на покращення емоційного клімату в родині, підвищення батьківської компетентності, активізацію внутрішніх ресурсів сім'ї та підвищення рівня соціальної адаптації. Запропонована програма може бути використана у практичній діяльності фахівців соціальної сфери з метою підвищення ефективності соціальної роботи з сім'ями у складних життєвих обставинах.

Висновки до другого розділу

У другому розділі роботи здійснено практичне дослідження потреб сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, а також розроблено програму соціальної роботи, спрямовану на надання їм комплексної підтримки. Проведена діагностика дозволила визначити основні проблеми сімей, серед яких домінують труднощі у вихованні дітей, психологічне напруження, конфлікти у сім'ї, матеріальна нестабільність, житлові проблеми та потреба у соціальному супроводі. Результати дослідження також засвідчили високий рівень потреби респондентів у гуманітарній, матеріальній, психологічній та соціально-консультативній допомозі.

Установлено, що більшість опитаних сімей віддає перевагу індивідуальним формам соціальної роботи, зокрема індивідуальним консультаціям та соціальному супроводу вдома. Це підтверджує необхідність реалізації адресного підходу у роботі з сім'ями у складних життєвих обставинах та врахування індивідуальних особливостей кожної життєвої ситуації.

На основі отриманих результатів було розроблено програму соціальної роботи з сім'ями, які перебувають у складних життєвих обставинах. Програма має комплексний характер і включає соціально-діагностичний, соціально-консультативний, соціально-педагогічний, соціально-психологічний напрями, а також соціальний супровід і міжвідомчу взаємодію. Її зміст орієнтований на покращення емоційного клімату в сім'ї, підвищення рівня батьківської компетентності, зниження рівня конфліктності та активізацію внутрішніх ресурсів сім'ї.

Розроблена програма передбачає використання різноманітних методів і форм роботи, зокрема консультацій, тренінгів, бесід, домашніх візитів, психологічної підтримки та координації взаємодії між соціальними інституціями. Це забезпечує системність та комплексність соціальної допомоги сім'ям.

Таким чином, результати практичного дослідження підтвердили необхідність удосконалення соціальної роботи з сім'ями у складних життєвих обставинах та довели доцільність впровадження комплексних програм підтримки, спрямованих на стабілізацію життєвої ситуації сімей і підвищення рівня їхньої соціальної адаптації.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження було досягнуто поставленої мети та виконано визначені завдання. Здійснений теоретичний і практичний аналіз дозволив комплексно дослідити особливості соціальної роботи з сім'ями, які перебувають у складних життєвих обставинах, а також визначити ефективні напрями їх соціальної підтримки.

1. Проаналізовано поняття та сутність складних життєвих обставин у науковій літературі та нормативно-правових документах. Встановлено, що складні життєві обставини розглядаються як сукупність соціальних, економічних, психологічних та інших чинників, які порушують нормальне функціонування особистості або сім'ї та перевищують їхні можливості самостійного подолання труднощів. З'ясовано, що у нормативно-правовому полі це поняття виступає підставою для надання соціальних послуг і державної підтримки.

2. Охарактеризовано сім'ю як об'єкт соціальної роботи та визначено основні проблеми сімей у складних життєвих обставинах. Встановлено, що такі сім'ї характеризуються обмеженістю матеріальних, соціальних і психологічних ресурсів, порушенням внутрішньосімейних взаємин, труднощами у вихованні дітей та зниженням рівня соціальної адаптації. З'ясовано, що потреби сімей мають комплексний характер і охоплюють матеріальну, психологічну, соціально-педагогічну та консультативну підтримку.

3. Досліджено та систематизовано методи соціальної роботи з сім'ями у складних життєвих обставинах. Визначено, що найбільш ефективними є індивідуальні, групові, соціально-педагогічні та соціально-психологічні методи, а також соціальний супровід і міжвідомча взаємодія. Їх комплексне застосування забезпечує адресність допомоги, активізацію внутрішніх ресурсів сім'ї та підвищення ефективності соціальної підтримки.

4. Проведено діагностику потреб сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах. Результати дослідження засвідчили наявність у сімей труднощів у вихованні дітей, психологічного напруження, конфліктів у сім'ї, матеріальної нестабільності та потреби у гуманітарній і соціально-психологічній допомозі. На основі отриманих результатів розроблено програму соціальної підтримки сімей, яка включає соціально-діагностичний, соціально-консультативний, соціально-педагогічний, соціально-психологічний напрями, а також соціальний супровід і міжвідомчу взаємодію.

Таким чином, результати дослідження підтвердили необхідність комплексного підходу до організації соціальної роботи з сім'ями, які перебувають у складних життєвих обставинах, та довели доцільність впровадження програм соціальної підтримки, спрямованих на стабілізацію життєвої ситуації сімей і підвищення рівня їхньої соціальної адаптації.

ДЕКЛАРАЦІЯ ВИКОРИСТАННЯ ГШІ

Автори заявляють про використання генеративного ШІ у процесі дослідження та підготовки рукопису. Відповідно до таксономії GAIDeT (2025), наведені нижче завдання були делеговані інструментам генеративного ШІ за повного людського нагляду:

- Генерування ідей
- Вибір методів дослідження
- Вичитування та редагування
- Виявлення трендів

Використаний інструмент генеративного ШІ: ChatGPT.

Повну відповідальність за фінальний рукопис несуть автори.

Інструменти генеративного ШІ не зазначаються як автори та не несуть відповідальності за кінцеві результати.

Декларацію подала: Людмила ШАПОВАЛ

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Безбабна О. Використання інноваційних технологій у роботі з сім'ями, які опинились у складних життєвих обставинах. *Науковий вимір соціально-педагогічних проблем сьогодення* : зб. матер. VII міжнар. наук.-практ. конф. (25 травня 2023 р.). Ніжин, 2023. С. 136-138.
2. Берлет А. Соціально-педагогічна робота з сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах. *Сімейна політика в Україні: проблеми і перспективи розвитку* : матер. всеукр. наук.-практ. конф. (4 квітня 2018 р.). Київ, 2018. С. 11-14.
3. Бойко Л. Соціальний супровід сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах. *Науковий вимір соціально-педагогічних проблем сьогодення*: зб. матер. VII міжнарод. наук.-практ. конф. (25 травня 2023 року). Ніжин, 2023. С. 146-148.
4. Бутенко Н. Проведення групової роботи з сім'ями, які перебувають в складних життєвих обставинах. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія*. Вип. 5, 2022. С. 11-15.
5. Вдовиченко Р. Соціальна підтримка сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах. *Наука та освіта в умовах воєнного стану*: матер. II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 18 жовт. 2024 р.). Дніпро, 2024. С. 138-140.
6. Групові форми роботи в системі психосоціальної допомоги дітям і сім'ям, що опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових дій (досвід упровадження) / [авт. кол. В. Байдик, Ю. Бондарук, Ю. Гопкало, Т. Гніда, І. Корнієнко, Н. Лунченко, Ю. Луценко, Р. Мороз, І. Ткачук] ; заг. ред. В. Панка, І. Ткачук. Київ : Ніка-Центр, 2020. 122 с.
7. Карпінська Н. Медіація у соціальній роботі з дітьми, які перебувають в складних життєвих обставинах: визначення ефективних практик. *Соціальні науки: перспективи та інновації*. Вип. 2, 2024. С. 113-117.

8. Кононович Д. Проблеми соціального захисту сімей, що опинились в складних життєвих обставинах та шляхи їх вирішення. *Social Work and Education*. Vol. 6. No. 3, 2019. С. 240-248.

9. Кузенко О. Сім'я у складних життєвих обставинах як об'єкт соціально-педагогічної діяльності. *Збірник наукових праць молодих вчених*. № 3, 2018. С. 110-119.

10. Кулик І. Особливості консультування сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах. *Ввічливість. Humanitas*. Вип. 3, 2022. С. 33-37.

11. Логвиненко В. Соціальне здоров'я дітей, які перебувають в складних життєвих обставинах. *Актуальні проблеми підготовки фахівців соціальної сфери* : матер. всеукр. наук.-практ. конф. (22 квітня 2021 р.). Умань, 2021. С. 49-51.

12. Логвиненко В., Грицанюк В., Костишин Е. Формування соціального здоров'я дітей, батьки яких перебувають в складних життєвих обставинах. *Психологія та соціальна робота*. Вип. 2 (54), 2021. С. 138-151.

13. Лучко М., Надвинична Т. Психологічна допомога сім'ям за складних життєвих обставин. *Психологія і суспільство*. № 3-4 (73-74), 2018. С. 224-233.

14. Любецька М. Актуальні питання здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 16. С. 133-135.

15. Любецька М. Аналіз діяльності центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді щодо здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 17. С. 102-108.

16. Любецька М. Механізми державного регулювання здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 18. С. 108-113.

17. Назарчук Н., Лучко Ю. Соціальна робота з сім'ями які опинилися у складних життєвих обставинах. *Сучасне українське студентство: проблеми*

та ціннісні орієнтації: тези допов. XV Всеукр. наук. конф. (м. Хмельницький, 28 берез. 2024 р.). Хмельницький, 2024. С. 41-43.

18. Осапчук Н., Савицька А., Чернецький Ю. Теоретичні аспекти здійснення соціальної роботи з сім'ями, які перебувають у складних життєвих обставинах. *Збірний наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. № 18, 2019. С. 114-116.

19. Останіна Н., Кунгурцева О. Соціальна робота з підтримки сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах. *Сучасні тенденції розвитку соціальної роботи в Україні та зарубіжжі*: зб. матер. II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Івано-Франківськ, 15-16 трав. 2024 р.). Івано-Франківськ, 2024. С. 27-30.

20. Петрович В., Лютий В. Профілактика як соціальна послуга сім'ям, що перебувають у складних життєвих обставинах. *Соціальна робота з сім'ями: теорії, моделі, ефективні практики* : колективна монографія. Луцьк : Волиньполіграф, 2021. С. 217-240.

21. Поліщук І. Соціальна підтримка сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах в умовах війни. *Соціальна робота: реалії та перспективи*: зб. наук. пр. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 18-19 берез. 2025 р.). Полтава, 2025. С. 208-211.

22. Пономаренко Л. Теоретичні засади вивчення проблеми впровадження соціальної роботи із вразливими сім'ями та дітьми в умовах об'єднаних територіальних громад. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. Вип. 67, 2019. С. 214-218.

23. Про соціальні послуги : Закон України № 2671-VIII від 17.01.2019 р. : станом на 07.02.2026 р. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>.

24. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми : посіб. у 2-х ч.; Ч. 1 / З. Кияниця, Ж. Петрочко. К. : ОБНОВА КОМПАНІ, 2017. 256 с.

25. Тимків Л., Іванків А. Психолого-педагогічні аспекти підтримки сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах. *Теоретичні, методичні та*

практичні проблеми соціальної роботи : тези. доп. IV всеукр. наук.-практ. конф. (19 квітня 2019 р.). Івано-Франківськ, 2019. С. 166-169.

26. Томіленко Д., Чубіна Т. Функції сім'ї: класифікація та характеристика. *Гуманітарний дискурс суспільних проблем: минуле, сучасне, майбутнє*: матеріали всеукр. наук. конф. (23 квітня 2020 р.). Черкаси, 2020. С. 118-120.

27. Трубавіна І., Отсрецов В., Редько С. Навчання супервізії соціальних працівників, які працюють із сім'ями, дітьми та молоддю, які опинилися в складних життєвих обставинах. *Безпечне освітнє середовище: нові виклики та сучасні рішення в умовах воєнного і повоєнного часу*: матер. IV Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Тернопіль, 6 берез. 2026 р.). Тернопіль, 2026. С. 499-501.

28. Черниш О. Поняття «складні життєві обставини» у міждисциплінарному вимірі. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. № 6 (329). Ч. 1, 2019. С. 57-65.

29. Шаповал Л. Методи та форми соціальної роботи з сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах. *Збірник наукових доповідей здобувачів вищої освіти Бердянського державного педагогічного університету*. 2026. Т. 1, Сусп. науки. С. 466-470.

30. Шелест Н., Хлебик С. Інновації в соціальній роботі з сім'ями як соціальний феномен. *Наука та освіта в умовах викликів сьогодення* : міжнар. наук.-практ. конф. (16 грудня 2023 р.). Чернігів, 2023. С. 284-286.

31. Шпиг Н. Орієнтири соціальної підтримки сімей, що опинилися в складних життєвих обставинах. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. № 27, 2023. С. 307-317.

32. Suchikova Y., Tsybuliak N.; Teixeira da Silva J. A.; Nazarovets S. GAIDeT (Generative AI Delegation Taxonomy): A taxonomy for humans to delegate tasks to generative artificial intelligence in scientific research and publishing. *Accountability in Research*, in press. 2025. <https://doi.org/10.1080/08989621.2025.2544331> (дата звернення: 19.04.2025).

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета для вивчення потреб сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах

Шановний(а) респонденте!

Анкета є анонімною. Отримані результати будуть використані лише в узагальненому вигляді для дослідження потреб сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах.

1. Вкажіть склад Вашої сім'ї:
 - ☐ повна сім'я
 - ☐ неповна сім'я
 - ☐ багатодітна сім'я
 - ☐ опікунська сім'я
2. Скільки дітей виховується у Вашій сім'ї?
 - ☐ 1
 - ☐ 2
 - ☐ 3 і більше
3. Які основні труднощі має Ваша сім'я? (можна обрати кілька варіантів)
 - ☐ нестача коштів
 - ☐ відсутність роботи
 - ☐ проблеми зі здоров'ям
 - ☐ конфлікти у сім'ї
 - ☐ труднощі у вихованні дітей
 - ☐ психологічне напруження
 - ☐ житлові проблеми
 - ☐ соціальна ізоляція
4. Як Ви оцінюєте матеріальне становище своєї сім'ї?
 - ☐ високе
 - ☐ задовільне
 - ☐ низьке
 - ☐ критичне
5. Чи потребує Ваша сім'я соціальної підтримки?
 - ☐ так
 - ☐ ні
 - ☐ частково
6. Яких видів допомоги Ваша сім'я потребує найбільше?
 - ☐ матеріальної допомоги
 - ☐ психологічної підтримки
 - ☐ юридичної консультації
 - ☐ соціального супроводу

- ☐ допомоги у працевлаштуванні
 - ☐ педагогічної допомоги
 - ☐ гуманітарної допомоги
7. Чи зверталися Ви раніше до соціальних служб?
- ☐ так
 - ☐ ні
8. Якщо так, то яку допомогу Ви отримували?
9. Наскільки ефективною була отримана допомога?
- ☐ дуже ефективною
 - ☐ частково ефективною
 - ☐ малоефективною
 - ☐ не допомогла
10. Які форми роботи є для Вас найбільш прийнятними?
- ☐ індивідуальні консультації
 - ☐ тренінги
 - ☐ групові зустрічі
 - ☐ онлайн-консультування
 - ☐ соціальний супровід вдома
11. Чи відчуваєте Ви підтримку з боку оточення?
- ☐ так
 - ☐ частково
 - ☐ ні
12. Що, на Вашу думку, найбільше допоможе Вашій сім'ї покращити життєву ситуацію?

Дякуємо за участь в опитуванні!

Комплексна програма соціальної підтримки сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах

Цільова аудиторія: сім'ї, які перебувають у складних життєвих обставинах, зокрема малозабезпечені, неповні, багатодітні, опікунські сім'ї, а також сім'ї, які мають труднощі у вихованні дітей, переживають конфліктні ситуації або потребують соціальної та психологічної підтримки.

Термін реалізації програми: 3 місяці.

База реалізації програми: може здійснюватися на базі центру соціальних служб, центру надання соціальних послуг, закладу освіти або іншої установи соціальної сфери, що працює з сім'ями та дітьми.

Виконавці програми: фахівці соціальної роботи, практичні психологи, соціальні педагоги, представники служби у справах дітей, а також за потреби медичні працівники, юристи та представники громадських організацій.

План заходів реалізації соціально-діагностичний напрям

№	Назва заходу	Мета заходу	Форма роботи	Термін	Відповідальні
1.	Первинне знайомство з сім'єю	Встановлення контакту та формування довірливих взаємин	Бесіда	1 тиждень	Фахівець соціальної роботи
2.	Анкетування сімей	Виявлення основних проблем і потреб сім'ї	Анкетування	1 тиждень	Фахівець соціальної роботи
3.	Соціальна діагностика сім'ї	Оцінка життєвої ситуації, ресурсів та рівня соціальної вразливості	Соціальна діагностика	1-2 тижднів	Соціальний працівник
4.	Домашній візит до сім'ї	Вивчення житлово-побутових умов та особливостей сімейного середовища	Спостереження, бесіда	2 тижднів	Фахівець соціальної роботи
5.	Індивідуальні бесіди з батьками	Визначення труднощів у вихованні дітей та внутрішньосімейних проблем	Консультація, бесіда	2 тижднів	Соціальний педагог
6.	Діагностика емоційного стану членів сім'ї	Виявлення рівня психологічного напруження та стресу	Психологічна діагностика	2-3 тижднів	Практичний психолог

7.	Аналіз соціального оточення сім'ї	Визначення рівня соціальної підтримки та взаємодії з оточенням	Бесіда, аналіз інформації	3 тиждень	Фахівець соціальної роботи
8.	Узагальнення результатів діагностики	Визначення основних потреб та напрямів допомоги сім'ї	Аналіз результатів	3 тиждень	Команда фахівців
9.	Розробка індивідуального плану допомоги	Планування подальшої соціальної роботи із сім'єю	Планування	4 тиждень	Фахівець соціальної роботи
10.	Моніторинг змін у сім'ї	Відстеження динаміки та ефективності соціальної роботи	Повторна діагностика	Протягом реалізації програми	Фахівець соціальної роботи

План заходів реалізації соціально-консультативного напрямку

№	Назва заходу	Мета заходу	Форма роботи	Термін	Відповідальні
1.	Консультація «Соціальні права та державна підтримка сімей»	Ознайомлення сімей із видами соціальної допомоги та порядком її отримання	Індивідуальна консультація	1 тиждень	Фахівець соціальної роботи
2.	Консультація з питань оформлення соціальних виплат	Надання допомоги в оформленні документів та соціальних пільг	Консультування	1-2 тиждень	Соціальний працівник
3.	Психологічна консультація для батьків	Зниження рівня емоційного напруження та підтримка батьків	Індивідуальна бесіда	2 тиждень	Практичний психолог
4.	Консультація «Особливості виховання дітей у кризових ситуаціях»	Формування навичок ефективного виховання дітей	Соціально-педагогічна консультація	2 тиждень	Соціальний педагог
5.	Кризове консультування сімей	Допомога у подоланні гострих життєвих труднощів	Індивідуальна консультація	За потреби	Практичний психолог

6.	Онлайн-консультації для сімей	Забезпечення дистанційної підтримки сімей	Онлайн-консультування	Протягом реалізації програми	Фахівець соціальної роботи
7.	Правове консультування	Інформування щодо захисту прав членів сім'ї	Юридична консультація	3 тиждень	Юрист
8.	Консультація щодо працевлаштування	Надання інформації про можливості працевлаштування	Консультування	3 тиждень	Представник центру зайнятості
9.	Інформаційно-просвітницька бесіда «Подолання стресу»	Формування навичок емоційної саморегуляції	Бесіда	4 тиждень	Практичний психолог
10.	Повторне консультативне оцінювання	Визначення результативності проведеної роботи та уточнення потреб сім'ї	Консультація	Наприкінці програми	Фахівець соціальної роботи

План заходів реалізації соціально-педагогічного напрямку

№	Назва заходу	Мета заходу	Форма роботи	Термін	Відповідальні
1.	Тренінг «Ефективне батьківство»	Розвиток батьківських компетентностей та навичок позитивного виховання	Тренінг	1 тиждень	Соціальний педагог
2.	Бесіда «Роль сім'ї у розвитку дитини»	Підвищення відповідальності батьків за виховання дітей	Просвітницька бесіда	1 тиждень	Соціальний педагог
3.	Практичне заняття «Ненасильницьке спілкування у сім'ї»	Формування навичок конструктивної комунікації	Практичне заняття	2 тиждень	Практичний психолог
4.	Тренінг «Профілактика сімейних конфліктів»	Зниження рівня конфліктності у сім'ї	Тренінг	2 тиждень	Соціальний педагог
5.	Консультація «Особливості вікового розвитку дітей»	Ознайомлення батьків із віковими потребами дітей	Індивідуальна консультація	2-3 тиждень	Соціальний педагог

6.	Інформаційна година «Права дитини та відповідальне батьківство»	Формування правової та педагогічної культури батьків	Інформаційний захід	3 тиждень	Фахівець соціальної роботи
7.	Тренінг «Емоційна підтримка дитини»	Розвиток навичок емоційної підтримки дітей	Тренінг	3 тиждень	Практичний психолог
8.	Розповсюдження інформаційних пам'яток для батьків	Надання рекомендацій щодо виховання дітей	Інформаційна робота	Протягом реалізації програми	Соціальний педагог
9.	Практичне заняття «Подолання стресу в сім'ї»	Формування навичок емоційної саморегуляції	Практичне заняття	4 тиждень	Практичний психолог
10.	Підсумкова зустріч з батьками	Аналіз результатів участі у програмі та закріплення отриманих навичок	Групова зустріч	Наприкінці програми	Команда фахівців

План заходів реалізації соціально-психологічного напрямку

№	Назва заходу	Мета заходу	Форма роботи	Термін	Відповідальні
1.	Психологічна бесіда «Емоційний стан сім'ї»	Виявлення рівня емоційної напруги та надання психологічної підтримки	Індивідуальна бесіда	1 тиждень	Практичний психолог
2.	Вправа «Керування емоціями»	Формування навичок емоційної саморегуляції	Практичне заняття	1–2 тиждень	Практичний психолог
3.	Кризове консультування сімей	Допомога у подоланні кризових ситуацій та психологічної нестабільності	Індивідуальна консультація	За потреби	Практичний психолог
4.	Арт-терапевтичне заняття «Мої ресурси»	Зниження рівня тривожності та розвиток внутрішніх ресурсів	Арт-терапія	2 тиждень	Практичний психолог

5.	Тренінг «Конструктивне вирішення конфліктів»	Формування навичок ефективної взаємодії у сім'ї	Тренінг	2 тиждень	Практичний психолог
6.	Індивідуальні консультації для дітей	Психологічна підтримка дітей у кризових ситуаціях	Консультування	Протягом реалізації програми	Практичний психолог
7.	Вправа «Подолання стресу»	Формування навичок боротьби зі стресом та емоційним виснаженням	Практичне заняття	3 тиждень	Практичний психолог
8.	Психологічна підтримка батьків	Стабілізація емоційного стану батьків та зниження психологічної напруги	Індивідуальна робота	Протягом реалізації програми	Практичний психолог
9.	Тренінг «Позитивна комунікація у сім'ї»	Покращення взаєморозуміння між членами сім'ї	Тренінг	4 тиждень	Практичний психолог
10.	Підсумкова психологічна діагностика	Оцінка ефективності проведеної психологічної роботи	Психологічне оцінювання	Наприкінці програми	Практичний психолог

План заходів реалізації соціального супроводу сімей

№	Назва заходу	Мета заходу	Форма роботи	Термін	Відповідальні
1.	Постановка сім'ї на соціальний супровід	Визначення потреб сім'ї та організація комплексної підтримки	Соціальний супровід	1 тиждень	Фахівець соціальної роботи
2.	Складання індивідуального плану допомоги	Планування заходів підтримки відповідно до потреб сім'ї	Індивідуальна робота	1 тиждень	Фахівець соціальної роботи
3.	Домашній візит до сім'ї	Вивчення умов проживання та моніторинг життєвої ситуації	Домашній візит	Протягом реалізації програми	Соціальний працівник

4.	Допомога в оформленні соціальних виплат	Забезпечення доступу сім'ї до державної підтримки	Консультування, супровід	2 тиждень	Фахівець соціальної роботи
5.	Сприяння у отриманні гуманітарної допомоги	Забезпечення базових потреб сім'ї	Соціальна підтримка	За потреби	Соціальний працівник
6.	Координація взаємодії з іншими установами	Організація комплексної допомоги сім'ї	Посередництво	Протягом реалізації програми	Фахівець соціальної роботи
7.	Контроль виконання рекомендацій фахівців	Відстеження ефективності соціальної роботи	Моніторинг	Протягом реалізації програми	Соціальний працівник
8.	Супровід сім'ї у кризових ситуаціях	Надання оперативної допомоги у складних ситуаціях	Індивідуальна підтримка	За потреби	Команда фахівців
9.	Повторна оцінка потреб сім'ї	Визначення змін у життєвій ситуації сім'ї	Соціальна діагностика	Наприкінці програми	Фахівець соціальної роботи
10.	Завершення соціального супроводу	Оцінка результативності роботи та визначення подальших потреб сім'ї	Підсумкова бесіда	Наприкінці програми	Фахівець соціальної роботи

План реалізації заходів міжвідомчої взаємодії

№	Назва заходу	Мета заходу	Форма роботи	Термін	Відповідальні
1.	Організаційна зустріч фахівців	Узгодження напрямів спільної роботи з сім'ями у СЖО	Робоча нарада	1 тиждень	Фахівець соціальної роботи
2.	Налагодження співпраці із закладами освіти	Виявлення проблем дітей та координація допомоги	Міжвідомча взаємодія	Протягом реалізації програми	Соціальний педагог
3.	Взаємодія з медичними установами	Забезпечення доступу сімей до медичних послуг	Консультації, направлення	За потреби	Соціальний працівник
4.	Співпраця зі службою у справах дітей	Захист прав та інтересів дітей	Координація дій	Протягом реалізації програми	Фахівець соціальної роботи

5.	Взаємодія з центром зайнятості	Сприяння працевлаштуванню членів сімей	Посередництво, консультації	2–3 тиждень	Соціальний працівник
6.	Залучення громадських та благодійних організацій	Розширення можливостей соціальної підтримки сімей	Партнерська взаємодія	Протягом реалізації програми	Фахівець соціальної роботи
7.	Міждисциплінарне обговорення складних випадків	Визначення оптимальних шляхів допомоги сім'ям	Круглий стіл	3 тиждень	Команда фахівців
8.	Обмін інформацією між установами	Координація соціального супроводу сімей	Робочі консультації	Протягом реалізації програми	Відповідальні фахівці
9.	Проведення спільних профілактичних заходів	Попередження поглиблення кризових ситуацій у сім'ях	Профілактичні заходи	4 тиждень	Команда фахівців
10.	Підсумкова міжвідомча зустріч	Оцінка результатів взаємодії та визначення подальших напрямів роботи	Робоча нарада	Наприкінці програми	Команда фахівців